Vytauto Didžiojo universitetas
Politikos mokslų ir diplomatijos fakultetas

Džiugas Dvarionas

SOCIALINĖ EKONOMIKA IR PILIETINĖ VISUOMENĖ

METODINĖ PRIEMONĖ

Kaunas, 2009

Recenzentas
Doc. dr. Saulius Pivoras

ISSN 978-9955-12-495-5
© Vytauto Didžiojo universitetas, 2009

TURINYS

PRATARMĖ **5**

I. Valstybė ir pilietinė visuomenė **7**

Pagrindinės sąvokos 7
Temos santrauka 7
Seminaro diskusijų klausimai 10
Literatūros šaltiniai ir skaitiniai 11

II. Savanorystės vaidmuo ekonomikoje **12**

Pagrindinės sąvokos 12
Temos santrauka. 12
Seminaro diskusijų klausimai 17
Literatūros šaltiniai ir skaitiniai 17

III. Socialinės ekonomikos apibrėžtis **18**

Pagrindinės sąvokos 18
Temos santrauka 18
Seminaro diskusijų klausimai 22
Literatūros šaltiniai ir skaitiniai 22

IV. SE nacionaliniai modeliai **23**

Pagrindinės sąvokos 23
Temos santrauka. 23
Seminaro diskusijų klausimai 26
Literatūros šaltiniai ir skaitiniai 26

V. Socialinės ekonomikos formų raiška Europos darbotvarkėje **27**

Pagrindinės sąvokos 27
Temos santrauka. 27
Seminaro diskusijų klausimai 32
Literatūros šaltiniai ir skaitiniai 32

VI. Europos socialinės politikos gairės: Europos socialinis modelis ir socialinė darbotvarkė **33**

Pagrindinės sąvokos 33
Temos santrauka 33
Seminaro diskusijų klausimai 36
Literatūros šaltiniai ir skaitiniai 36

VII. Socialinė ekonominė integracija: bendrasis aprėpties memorandumas; vietinio užimtumo planai **37**

Pagrindinės sąvokos 37
Temos santrauka 37

Seminaro diskusijų klausimai 43
Literatūros šaltiniai ir skaitiniai 43

VIII. Socialinės ekonomikos gerosios praktikos apžvalga **44**
Pagrindinės sąvokos 44
Temos santrauka 44
Seminaro diskusijų klausimai 47
Literatūros šaltiniai ir skaitiniai 47

IX. Vietinė strateginė partnerystė **48**
Pagrindinės sąvokos 48
Temos santrauka 48
Seminaro diskusijų klausimai 49
Literatūros šaltiniai ir skaitiniai 49

X. Į socialinę ekonomiką nukreipta nacionalinio ir ES lygmens viešoji politika **51**
Pagrindinės sąvokos 51
Temos santrauka 51
Seminaro diskusijų klausimai 53
Literatūros šaltiniai ir skaitiniai 53

XI. Socialinis dialogas **54**
Pagrindinės sąvokos 54
Temos santrauka. 54
Seminaro diskusijų klausimai 55
Literatūros šaltiniai ir skaitiniai 55

XII. Teisėkūra Europos Sąjungos SE subjektams **56**
Pagrindinės sąvokos 56
Temos santrauka 56
Seminaro diskusijų klausimai 59
Literatūros šaltiniai ir skaitiniai 60

XIII. Tendencijos ir iššūkiai **61**
Pagrindinės sąvokos 61
Temos santrauka 61
Seminaro diskusijų klausimai 64
Literatūros šaltiniai ir skaitiniai 64

Literatūros sąrašas **65**

Sutrumpinimai **67**

PRATARMĖ

Šis leidinys skirtas studijuojantiesiems socialinės ekonomikos dalyką ir norintiems įsigilinti į pagrindinius pasaulyje egzistuojančius socialinės ekonomikos (SE) apibrėžimus, šios ekonominės veiklos formas bei perprasti principinius SE modelius. Pagrindinis studijų dėmesys kreipiamas į Europoje vyraujančią socialinės ekonomikos sampratą, apimančią šioje srityje veikiančių kooperatyvų, savitarpio paramos organizacijų (savidraudos bendrijos, kredito unijos), asociacijų ir fondų dalyvavimą nacionalinėse ekonomikose, taip pat į socialinę ekonominę partnerystę tarp viešojo sektoriaus, verslo įmonių ir trečiojo sektoriaus organizacijų.

Taip pat šiame diskurse atskleidžiama pilietinės visuomenės atsiradimo ir pamatinių demokratijos vertybių raidos samprata.

Studentams suteikiamos bendros žinios apie Europos socialinę politiką bei socialinio (bendruomeninio) verslo vystymo principus, be to mokėjimas atpažinti visuomenėje egzistuojančius socialinės gerovės poreikius bei įvertinti vietinio lygmens socialinio ekonominio vystymo galimybes per socialinio kapitalo stiprinimą bei socialinę partnerystę tarp viešojo administravimo, nevyriausybinio ir verslo sektorių.

Ši metodinė priemonė sudaryta Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui (EESRK) skirto pranešimo santraukos pagrindu. Išsamų pranešimą EESRK 2007 metais pateikė CIRIEC (Tarptautinis viešosios, socialinės ir kooperatinės ekonomikos mokslinių tyrimų ir informacijos centras), įsikūręs Belgijoje. Ši studija „Europos Sąjungos socialinė ekonomika“ – ilgai lauktas plataus masto ir įdirbio rezultatas, leidžiantis unifikuoti socialinės ekonomikos sampratą nacionalinės politikos lygmenyje pagal Europos socialinį modelį ir inicijuoti šio šalies ūkio ekonominiam stabilumui svarbaus ir reikšmingo sektoriaus pripažinimą viešojoje politikoje.

Pagrindinis šios metodinės priemonės tikslas – palengvinti socialinės ekonomikos dalyko studijas, suteikiant kurso temoms aiškią struktūrą ir nuoseklumą.

Knygelėje yra keturiolika teminių skyrių, kurių kiekvieną sudaro keturi poskyriai: *1)* pagrindinės sąvokos; *2)* trumpa paskaitose dėstomo dalyko santrauka; *3)* seminarų diskusijų klausimai; *4)* literatūros šaltiniai ir skaitiniai.

Tikiuosi, ši metodinė priemonė paskatins ne tik platesnes akademines diskusijas socialinės ekonomikos temomis, bet ir pastūmės greitesnio šio sektoriaus pripažinimo procesus Lietuvoje.

Autorius

I. VALSTYBĖ IR PILIETINĖ VISUOMENĖ

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Viešoji erdvė. Visuomeninės transformacijos. Socialinių ekonominių procesų valstybėje pusiausvyra. Socialinės ekonomikos teoriniai principai. Solidari ekonomika. Pagrindiniai instituciniai sektoriai ir jų ribos. Trečiasis sektorius. Nevyriausybinio sektoriaus pamatai. Socialinių nevyriausybinių organizacijų funkcijos. Pilietiškumas. Demokratija.

TEMOS SANTRAUKA

Trečiasis sektorius – visų ekonomikos sektorių susikirtimo vieta. Trečiasis sektorius (TS) tapo vieta, kurioje susitinka įvairios koncepcijos, visų pirma „ne pelno sektoriaus“ ir „socialinės ekonomikos“, kurios, nors ir apibūdina plačiai sutampančias sritis, visiškai tiksliai nesutampa. Be to, šių koncepcijų pagrindu sukurti teoriniai principai šiuolaikinėje ekonomikoje TS suteikia skirtingas funkcijas.

Ne pelno organizacijų principas. Pagrindinis TS skirtas teorinis principas (be SE principo) yra kilęs iš anglų kalbos: pirmoji literatūra *ne pelno sektoriaus arba ne pelno organizacijų* (NPO) klausimais pasirodė prieš 30 metų Jungtinėse Amerikos Valstijose. Iš esmės šis principas apima tik privačias organizacijas, kurių įstatuose numatyti straipsniai, draudžiantys skirstyti perteklines lėšas organizacijų steigėjams, valdymo organo nariams arba dalininkams. Šioms organizacijoms būdinga tai, kad jos yra:

a) *organizacijos*, t. y. jos pasižymi institucine struktūra ir dalyvavimu. Jos paprastai būna juridiniai asmenys;

b) *privačios*, t. y. instituciniu požiūriu atskirtos nuo vyriausybės, nors gali gauti valstybinį finansavimą ir jų valdymo organuose gali būti valstybės pareigūnų;

c) *turinčios savivaldą*, t. y. galinčios kontroliuoti savo pačių veiklą ir laisvai rinkti ir atleisti savo valdymo organus;

d) *pelno neskirstančios*, t. y. ne pelno organizacijos gali gauti pelną, tačiau jis turi būti investuojamas į pagrindinę organizacijos veiklą, o ne paskirstomas organizacijos savininkams, steigėjams arba valdymo organams;

e) *savanoriškos*, t. y. pirma, narystė nėra privaloma arba teisiškai nustatoma, antra, turi būti savanorių, dalyvaujančių jų veikloje arba valdymo srityje.

Solidarios ekonomikos principas. Šis principas, susiformavęs Prancūzijoje ir kai kuriose Lotynų Amerikos valstybėse paskutinįjį 20-ojo amžiaus ketvirtį, yra gerokai susijęs su dideliu TS augimu, kurį lėmė nauji daugybės žmonių grupių, kurioms gresia socialinė atskirtis, socialiniai poreikiai. *Solidarios ekonomikos* sąvoka susijusi su trimis ramsčiais: rinka, valstybe ir abipusiškumu. Pastarasis siejamas su nepiniginiais mainais pirminio bendravimo srityje, kuri visų pirma siejama su naryste asociacijose. Solidarios ekonomikos principas – tai bandymas sujungti tris sistemos ramsčius, kad joje sukurta konkreti praktika suformuotų mišrias organizacijas, apimančias rinkos, ne rinkos ir ne pinigų ekonomiką, o jų išteklių kilmė taip pat būtų pliuralistinė: rinkos (prekių ir paslaugų pardavimas), ne rinkos (vyriausybės subsidijos ir paaukotos lėšos) ir ne pinigų (savanoriai). Solidarios ekonomikos principas teikia svarbius suderinimo su SE principu elementus, todėl sąvoka *socialinė ir solidarumo ekonomika* taip pat vartojama. Praktiniais sumetimais visos organizacijos, priklausančios solidarios ekonomikos sričiai, neginčytinai laikomos priklausančiomis ir SE sričiai. Kadangi SE principo ir NPO principo panašumai ir skirtumai yra labai svarbūs, jie nagrinėjami toliau šiame pranešime.

Socialinės ekonomikos koncepcijos ir ne pelno organizacijų principo panašumai ir skirtumai

Kalbant apie SE ir NPO principų panašumus, keturi iš penkių NPO principo įvestų kriterijų TS sričiai apibrėžti yra privalomi ir SE principo atveju: *privačios, oficialios* organizacijos, kurioms būdinga *sprendimų autonomija* (savivalda) ir *laisva narystė* (savanoriškas dalyvavimas).

Tačiau yra trys TS apibrėžimo kriterijai, kuriais NPO ir SE principai aiškiai skiriasi:

a) ne pelno kriterijus

Pagal NPO principą visos organizacijos, kokiu nors būdu paskirstančios pelną

jas įsteigusiems, valdantiems arba finansuojantiems asmenims arba organizacijoms, neįtraukiamos į TS. Kitaip tariant, TS organizacijos privalo griežtai taikyti paskirstymo apribojimą. NPO principas reikalauja ne tik neskirstyti pelno, bet ir numato, kad TS organizacijos nesiektų pelno, kitaip tariant, jos negali būti kuriamos visų pirma pelnui arba finansinėms pajamoms gauti. Pagal SE principą ne pelno kriterijus šia prasme nėra esminis reikalavimas TS organizacijoms. Taigi, remiantis SE principu manoma, kad daugelis ne pelno kriterijų taikančių organizacijų griežtai priklauso TS: plačiam asociacijų, fondų, socialinių įmonių ir kitų ne pelno organizacijų, tarnaujančių žmonėms ir šeimoms, tenkinančių NPO ne pelno kriterijų ir visus SE organizacijų kriterijus, sektoriui. Tačiau kadangi kooperatyvai ir savidraudos draugijos sudaro SE branduolį, pagal NPO principą jos neįtraukiamos į TS, nes dauguma jų dalį perteklinių lėšų paskirsto savo nariams.

b) demokratijos kriterijus

Antrasis skirtumas tarp NPO ir SE principų – demokratijos kriterijaus taikymas. NPO principo reikalavimai, pagal kuriuos bet kuri organizacija gali būti priskiriama TS, neapima SE sąvokai būdingo elemento – demokratinės organizacijos. Taigi pagal NPO principą TS apima daug ir labai svarbių ne pelno organizacijų, kurios neatitinka demokratijos kriterijaus, ir todėl pagal SE principą į TS neįtraukiamos. Iš tiesų daug ne pelno institucijų ne finansinių korporacijų ir finansinių korporacijų sektoriuose, parduodančių savo paslaugas rinkos kainomis, neatitinka demokratinės organizacijos principo. Toms ne pelno organizacijoms, kurios ne pagal SE, o pagal NPO principą priskiriamos TS, priklauso tam tikros ligoninės, universitetai, mokyklos, kultūros ir meno organizacijos, kitos institucijos, kurios netenkina demokratijos kriterijaus ir savo paslaugas parduoda rinkoje, tačiau tenkina pagal NPO principą nustatytus reikalavimus. Pagal SE principą visi nedemokratiškai veikiantys ne pelno subjektai nėra priskiriami TS, nors pripažįstama, kad savanoriškos ne pelno organizacijos, nemokamai teikiančios ne rinkos paslaugas asmenims arba šeimoms arba teikiančios tas paslaugas ekonomiškai nereikšmingomis kainomis, gali būti priskiriamos SE. Šios ne pelno institucijos pateisina savo *socialinį naudingumą* nemokamai teikdamos valstybės remiamas prekes arba paslaugas asmenims arba šeimoms.

c) tarnavimo žmonėms kriterijus

Pagaliau trečiasis skirtumas yra susijęs su tiksliniais TS organizacijų teikiamų paslaugų gavėjais, nes jų taikymo sritis ir prioritetai skiriasi NPO ir SE prin-

cipų atveju. Pagal SE principą pagrindinis visų organizacijų tikslas – tarnauti žmonėms arba kitoms SE organizacijoms. Pirmosios pakopos organizacijose didžioji dalis jų veiklos naudos gavėjų – asmenys, namų ūkiai arba šeimos, kurie šia teikiama nauda naudojasi kaip vartotojai, individualūs verslininkai arba gamintojai. Daugelis šių organizacijų nariais priima tik individualius asmenis. Atskirais atvejais jos gali leisti bet kurio tipo juridiniams asmenims tapti nariais, tačiau visais atvejais SE dėmesio centre – žmogus, dėl kurio jos egzistuoja ir kuriam skirta jų veikla. Kita vertus, NPO principas nenumato kriterijaus, kuris nustatytų, kad tarnavimas žmonėms – prioritetinis tikslas. Ne pelno organizacijos gali būti steigiamos paslaugoms teikti tiek asmenims, tiek šias organizacijas kontroliuojančioms ar finansuojančioms bendrovėms. Gali būti net pirmosios pakopos ne pelno organizacijų, kurias sudaro vien tik kapitalu paremtos įmonės – tiek finansinės, tiek nefinansinės. Dėl šios priežasties NPO principo analizuojama sritis apibrėžiama labai nevientisai.

NPO ir SE principų panašumai ir skirtumai, egzistuojanti bendra erdvė, kurią sudaro abiem principams priskiriamos organizacijos, įgalina tinkamai įvertinti svarbius koncepcinius ir metodinius skirtumus, kurie neleidžia, kad TS būtų konfigūruojama tiesiog sudedant pagal abu principus nagrinėtų organizacijų grupes. Kalbant apie dviejų minėtų principų skirtumus funkcijų, kurias TS gali vykdyti išsivysčiusioje ekonomikoje, požiūriu, NPO principo atveju *TS vieta yra tarp valstybės ir rinkos*, o jo esmę sudarančio branduolio (trečiasis socialinis sektorius) paskirtis – tenkinti žymią dalį socialinių poreikių, kurių netenkina nei rinka (dėl mokios paklausos su perkamąja galia trūkumo), nei viešasis sektorius (nes valstybinis finansavimas nepajėgus to padaryti), ir todėl ypač svarbią reikšmę įgyja trečiojo tipo ištekliai ir motyvai. Anglosaksų koncepcijos pagrindą sudaro *savanoriai ir labdara* (Didžiojoje Britanijoje) ir *fondai* (Jungtinėse Amerikos Valstijose), joje pabrėžiamos filantropijos vertybės ir *ne pelno* kriterijus.

SEMINARO DISKUSIJŲ KLAUSIMAI

1. Kaip paaiškintumėte Trečiojo sektoriaus politinę galią?
2. Koks ryšys tarp socialinės ekonomikos ir pilietinės visuomenės, demokratijos?
3. Kas, jūsų manymu, yra žmonių pilietiniai judėjimai?

LITERATŪROS ŠALTINIAI IR SKAITINIAI

1. Šimašius R. *Ne pelno organizacijos: prigimtis ir reglamentavimas*. 2007, ISBN 978-9955-682-62–2.
2. Van Til J. *Growing Civil Society: from Nonprofit Sector to Third Space*. Indiana University Press, 2000.
3. Nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centras: www.nisc.lt.

II. SAVANORYSTĖS VAIDMUO EKONOMIKOJE

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Savanorystė. Aktyvus pilietiškumas. Socialinis kapitalas. Ekonominė ir socialinė sanglauda. Socialinė įtrauktis. Socialinio kapitalo apibrėžimai. Socialinio kapitalo mechanizmai. Socialinio kapitalo kūrimas ir nykimas.

TEMOS SANTRAUKA

Asmeniniu lygmeniu savanorystė skatina asmens vertės jausmą, artumo kitiems jausmą. Savanorystė galėtų būti laikoma tvariausia mūsų atsinaujinančios energijos forma.

Kriterijai, pagal kuriuos apibrėžiama ***savanorystė***:

1) vykdant savanorišką veiklą, nesiekiama piniginės naudos; tai neatlygintina veikla;

2) savanoriu tampama laisva valia;

3) savanorystė naudinga trečiai šaliai, t. y. ne šeimos ir draugų būrio nariui;

4) savanorystė prieinama visiems.

Esama nemažai savanorystės rūšių. Plačiąja prasme – tai abipusė ir (arba) asmeninė pagalba, labdara arba tarnavimas kitiems, kampanijų rengimas, propagavimas ir aktyvi veikla bei savivalda[1].

Savanorystė ir demokratija. Trečiojo sektoriaus palaikymas – brandžios

[1] Savanorystės nauda. Praktinės priemonės. Nepriklausomo sektoriaus ir Jungtinių Tautų savanoriai.

visuomenės požymis. Nauda, kurią savanorystė teikia visuomenei, didžiulė. Būti savanoriu – konkreti dalyvaujamosios demokratijos išraiška. Esama glaudaus ryšio tarp savanorystės ir aktyvaus pilietiškumo. Dėl iniciatyvų, kurių savanoriai imasi vietos ir (arba) regioniniu lygmenimis, į savanorišką veiklą lengviau įsitraukia vietos veikėjai – dalyvavimas ir veikla jiems suteikia daugiau galių. Kai yra daugiau galių, skatinamas pasitikėjimas savo jėgomis ir motyvacija. Regiono mastu tai gali būti labai svarbu formuojant regioninius socialinius tinklus.

Nacionaliniu lygmeniu, esant daugiau galių ***gali kisti santykis tarp piliečio ir valstybės***, t. y. įprastas kliento ir savininko santykis. Kolektyvinėje veikloje dalyvaujančio piliečio vaidmuo ypač svarbus, nes jis gali daryti teigiamą įtaką bendruomenės gyvenimui. Verta paminėti, kad, nors savanoriškos veiklos rezultatai paprastai teigiami, jais ne visuomet patenkinti valdančiųjų sluoksnių atstovai. Priežastis ne viena, pvz., kolektyvinė veikla gali būti traktuojama kaip iššūkis *status quo* ir kartais laikoma neparankia. Remiantis Europos Sąjungos piliečių veiksmų tarnybos (angl. *ECAS*) neseniai atliktu pilietinės visuomenės organizacijų veiklos aštuoniose valstybėse narėse tyrimu, padėtis, susijusi su partneryste, nepatenkinama[2]. Siekiant laikytis visų ES institucijų remiamo partnerystės principo, būtina spręsti vadinamosios įtraukties iliuzijos problemą[3].

Komisijos komunikate dėl savanoriškų organizacijų ir fondų vaidmens skatinimo teigiama, kad 15 ES valstybių narių nuo trečdalio iki pusės visų gyventojų užsiima tam tikra savanoriška veikla[4]. Kadangi veiklos mastas ir pobūdis įvairiose valstybėse skiriasi, manoma, kad 27 ES valstybėse narėse savanoriais dirba daugiau negu 100 mln. piliečių[5]. Todėl skatinant savanorystę Europos lygmeniu, įtraukiant ją į Bendrijos politiką, remiant Europos fondų lėšomis ir pripažįstant Europos lygmeniu bei įsipareigojant vykdyti savanorišką veiklą būtų įmanomas tiesioginis ryšys tarp piliečių, jų bendruomenių ir ES.

---

2 Harvey B., *The illusion of inclusion* („Įtraukties iliuzija“. NVO prieiga prie struktūrinių fondų lėšų naujosiose Rytų ir Vidurio Europos valstybėse narėse. ECAS pranešimas). 2004 m. liepos mėn.

3 Harvey B., *The illusion of inclusion* („Įtraukties iliuzija“. NVO prieiga prie struktūrinių fondų lėšų naujosiose Rytų ir Vidurio Europos valstybėse narėse. ECAS pranešimas). 2004 m. liepos mėn.

4 Komisijos komunikatas dėl savanoriškų organizacijų ir fondų vaidmens skatinimo (1997 m.), p. 4.

5 „Eurobarometro“ pranešimas „Socialinės tikrovės apžvalga“ (2007 m. vasario mėn.).

Europos savanorių tarnyba (EST) – tai tam tikros rūšies savanorių tarnyba, kurią pagal 2007–2013 m. programą „Veiklus jaunimas“ skatina Europos Komisija. Pagal minėtąją programą jaunimas gali neatlygintinai visą darbo dieną dirbti savanoriais ES priklausančioje arba už jos ribų esančioje užsienio valstybėje ir taip asmeniškai parodyti savo atsidavimą.

Socialinis kapitalas. Dažnai, nors ir ne visada, savanorystė atlieka svarbų vaidmenį kuriant socialinį kapitalą. Savanorystė neretai skatina asociacijų veiklą ir taip kuriamas socialinis kapitalas, ypač kaimo arba menkiau ekonomiškai išsivysčiusiose vietovėse. Socialinį kapitalą sunku apibrėžti, tačiau ši sąvoka, be abejo, pasitikėjimą, bendradarbiavimą ir bendrumą, socialinį tinklą, bendromis normomis grindžiamą veiklą, atsakomybės ir bendrystės jausmą. Socialinis kapitalas yra nematomas gerovės šaltinis, glūdintis grupių vidaus ir savitarpio santykiuose.

Dokumente „Socialinis kapitalas. Trūkstamas ryšys“ pažymima, kad „tradiciškai manyta, jog gamtinis kapitalas, fizinis ar pagamintas kapitalas ir žmogiškasis kapitalas sudaro tautų gerovės ir ekonominio vystymosi bei plėtros pagrindą. Šiuo metu pripažįstama, kad minėtasis trijų rūšių kapitalas tik iš dalies lemia ekonominio vystymosi procesą, kadangi nenumatyta ūkio subjektų sąveikos ir savitarpio organizacijos būdų, kuriais remiantis būtų skatinama vystymasis ir plėtra. Trūkstama grandis yra socialinis kapitalas.“[6]

Remiantis įvairiais tyrimais, savanoriškai veiklai, kaip neatsiejamai socialinio kapitalo daliai, tenka svarbus vaidmuo mažinant ekonominio išsivystymo skirtumus[7]. Tyrime „Socialinio kapitalo ir Europos vertybių savitarpio ryšio tyrimų apžvalga“[8] daroma išvada, kad savanorystė, kaip socialinio kapitalo dėmuo, teigiamai veikia regionų ekonominį vystymąsi.

Savanoriška veikla ir ekonominė sanglauda. Savanorystė padeda siekti Lisabonos strategijoje nustatytų tikslų dėl toliau nurodomų priežasčių:

---

6 Grootaert C. „Socialinis kapitalas. Trūkstamas ryšys“. Socialinio kapitalo iniciatyvos darbo dokumentas Nr. 3. Pasaulio bankas, 1998 m. balandžio mėn.

7 Zak P., Knack S. „Atsakomybė ir vystymasis“.
1995 m. F. Fukujamos tyrimas dėl atsakomybės.
S. Knack ir P. Keefer dokumentas dėl socialinio kapitalo (1995 m., 1997 m.).
II miesto programos Orhuse, Danijoje, vadovės Sonjos Mikkelsen tyrimas „Neturtingų rajonų vystymo modelis“.

8 T. Van Schaiko „Socialinio kapitalo ir Europos vertybių tarpusavio ryšio tyrimų apžvalga“ (Tilburgo universitetas).

1) Skatinamas užimtumas. Savanorystė atlieka svarbų vaidmenį lavinant savanorio įgūdžius ir padedant jam įsidarbinti. Savanoriai įgyja pačių įvairiausių sričių įgūdžių ir kompetencijos. Naujausiame Komisijos komunikate „Jaunimo visapusiško švietimo, užimtumo ir dalyvavimo visuomenės gyvenime skatinimas“[9] nurodoma, kad užsiimant savanoriška veikla įgyjama vertingos neformaliojo švietimo patirties, todėl jauniems žmonėms lengviau lavinti įgūdžius ir sklandžiau išgyventi perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką laikotarpį. Be to, per 2005 m. pavasarį vykusį Europos Vadovų Tarybos susitikimą padaryta išvada, kad svarbu skatinti didesnę atsakomybę už naujosios Lisabonos darbotvarkės tikslus vietos lygmeniu, todėl būtinas regionų ir vietos dalyvių bei socialinių partnerių dalyvavimas. Dar sykį pakartota, kad šio dalyvavimo svarba pabrėžiama strateginėse gairėse[10]. Būtina pažymėti, kad, nors savanorystė – svarbi užimtumo skatinimo priemonė, ji neturėtų tapti alternatyviu užimtumo būdu. Savanorystė yra ir mokymosi visą gyvenimą priemonė. Dėl savanorystės pažeidžiamiausių visuomenės grupių atstovams suteikiama galimybė keisti savo gyvenimą, aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime ir, įgijus įgūdžių ir kompetencijos, gauti geriau mokamą darbą ar rasti būdų toliau mokytis.

2) Skatinama socialinė įtrauktis. Savanorystė – neinstitucionalizuoto ir neformalaus švietimo pavyzdys – suteikia apčiuopiamą galimybę tiems, kurie nepriklauso formaliojo švietimo sistemai, ilgalaikiams bedarbiams. Remiantis turimais mokslinių tyrimų duomenimis, tarp buvusių savanorių kur kas mažiau bedarbių[11]. Atsižvelgiant į tai, kad vienas iš šešių jaunuolių ES anksti palieka mokyklą, o vienas iš keturių jauno amžiaus (25–29 metų) suaugusių asmenų nėra baigęs vidurinės mokyklos[12], savanorių įgyti įgūdžiai gali pasirodyti ypač naudingi siekiant įsidarbinti ir skatinant socialinę įtrauktį.

Ekonominė savanorystės reikšmė. Remiantis 2007 m. rugsėjo 25 d. paskelbtame Johno Hopkinso universiteto pranešime „Pilietinės visuomenės ir savanoriškos veiklos palyginimas“ [13] pateikta informacija, daugelyje valstybių ne

---

9 COM (2007) 498.

10 2006 m. spalio 6 d. Tarybos sprendimas 2006/702/EB dėl Bendrijos sanglaudos politikos strateginių gairių. 7 konstatuojamoji dalis. OL L 291/12.

11 2007 m. kovo 23 d. Paryžiuje (Prancūzija) vykusios ESC generalinės asamblėjos galutinė ataskaita.

12 COM (2007) 498.

13 Johno Hopkinso universiteto parengtas pranešimas „Pilietinės visuomenės ir savanoriškos veiklos palyginimas“ (2007 m. rugsėjo mėn.) www.jhu.edu/ccss.

pelno institucijos (NPI) prisideda prie bendrojo vidaus produkto (BVP) didėjimo ne mažiau negu statybų ir finansų pramonės įmonės ir dvigubai daugiau negu komunalinių paslaugų įmonės. Minėtose valstybėse NPI indėlis į BVP sudaro 5–7 proc. Šios išvados padarytos remiantis aštuonių valstybių (Australijos, Belgijos, Čekijos Respublikos, Japonijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Kanados, Naujosios Zelandijos ir Prancūzijos) oficialių statistikos tarnybų pateiktais duomenimis. Verta pažymėti, kad spręsti klausimą dėl palydovinių sąskaitų įsipareigojo dar dvidešimt išsivysčiusių ir besivystančių valstybių. Jas ketina parengti ir daugybė kitų šalių. Tai aiškiai parodo, kad vis daugiau valstybių pripažįsta savanorystės įtraukimo į nacionalines sąskaitas svarbą.

Savanorystės reikšmė socialinei sanglaudai. Savanorystė itin svarbi socialinei sanglaudai skatinti. Europos lygmeniu savanorystė padeda praktiškai vadovautis Europos vertybėmis: solidarumu, socialine sanglauda ir įtrauktimi. Dalyvaudami savanorių veikloje žmonės padeda atgauti atsakomybės ir tvarkos jausmą bei gyvenimo tikslą.

Skirtingų kartų savanoriai. Savanorystė skatina jauno žmogaus prisirišimą prie savo bendruomenės. Atsakomybės grąžinimas į jaunuolio rankas – tai jam patikėta galimybė kažką padaryti dėl savęs. Vyresnio amžiaus savanoris dirba remdamasis asmenine patirtimi ir įgūdžiais. Dėl demografinių pokyčių vyresni savanoriai yra didžiulis neišnaudotas mūsų bendruomenių turtas. Jaunimui ir vyresnio amžiaus asmenims kartu dalyvaujant vietos veikloje, suartinamos kartos, sudaroma galimybė mokytis vieniems iš kitų ir skatinamas abipusis supratimas.

Savanorystė susiskaldžiusioje visuomenėje. Šiaurės Airijos savanoriai, kurie buvo dažnai finansuojami pagal programas PEACE ir INTERREG, atliko pagrindinį vaidmenį skatindami susitaikymą prieštaravimų dręskomoje šalyje. Skirtingų socialinių ir politinių pažiūrų bei religinių įsitikinimų savanoriai bendradarbiavo įgyvendindami konkrečius projektus ir taip padėjo atkurti bendruomenių abipusio pasitikėjimo ryšius. Panašių rezultatų pasiekta Kipre ir Baltijos šalyse.

Savanorystė gali skatinti integraciją ir kultūrų dialogą. Savanorystė padeda migrantams ir trečiųjų šalių piliečiams įsitraukti į vietos bendruomenės gyvenimą. Ji skatina kultūrų dialogą ir patirties mainus, be to, tai gali būti būdas paskatinti jaunus užsienyje dirbančius savanorius susipažinti su tam tikros šalies įvairove, semtis teigiamos patirties ir padėti užkirsti kelią diskriminacijai bei išankstinėms nuostatoms.

SEMINARO DISKUSIJŲ KLAUSIMAI

1. Koks socialinio kapitalo vaidmuo vietos gyventojų tapatumo, socialinių ryšių ir tinklų kūrimuisi?
2. Kaip apibūdintumėte socialinio kapitalo reikšmę pilietinės visuomenės raidai?

LITERATŪROS ŠALTINIAI IR SKAITINIAI

1. Van Til J. *Growing Civil Society: from Nonprofit Sector to Third Space*. Indiana University Press, 2000.
2. Kučikas A. *Savivaldybių ir nevyriausybinių organizacijų partnerystė*. NIPC, 2001. Rifkin J. *The End of Work*. J. P. Tarcher, 1995. Chapter 17.
3. Putnam R. *Kad demokratija veiktų*. Margi raštai, 2001.
4. Grootaert C., Van Bastelaer T. *Understanding and measuring social capital: a multidisciplinary tool for practitioners.* World Bank, Washington, 2002.
5. Segal M. *Lithuanian NGOs Advocate for Change*. SEAL, 1999.
6. Šimašius R. *Ne pelno organizacijos: prigimtis ir reglamentavimas*. NIPC, 2007.

III. SOCIALINĖS EKONOMIKOS APIBRĖŽTIS

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Socialinės ekonomikos šaltiniai. Socialinės ekonomikos koncepcijos raida. Ideologiniai socialinės ekonomikos pagrindai. Išskirtiniai socialinės ekonomikos bruožai. Pagrindinės socialinės ekonomikos sritys.

TEMOS SANTRAUKA

Visuomeninės asociacijos ir kooperatyvai socialinės ekonomikos raidos pradžioje. Socialinė ekonomika (SE), kaip veiklos rūšis, istoriškai susijusi su visuomeninėmis asociacijomis ir kooperatyvais, kurie sudaro jos istorinius pamatus. Pagal visuomeninių asociacijų vertybių sistemą ir veikimo principus, suformuotus istorinio kooperatyvų judėjimo, buvo kuriama šiuolaikinė SE koncepcija, kurią daugiausia sudaro kooperatyvai, savidraudos draugijos, asociacijos ir fondai.

Dabartiniai socialinės ekonomikos išplitimo mastai. 2005 m. 25 valstybių narių Europos Sąjungos ekonomikoje veikė daugiau nei 240 000 kooperatyvų. Jie įsitvirtinę visose ekonominės veiklos srityse, tačiau ypač svarbų vaidmenį atlieka žemės ūkio, finansinio tarpininkavimo, mažmeninės prekybos ir aprūpinimo būstu srityse, taip pat kaip darbuotojų kooperatyvai pramonės, statybos ir paslaugų sektoriuose. Šie kooperatyvai tiesiogiai įdarbina 3,7 mln. žmonių, jiems priklauso 143 mln. narių. Sveikatos ir socialinės rūpybos savidraudos draugijos teikia pagalbą ir draudimą daugiau nei 120 mln. žmonių. Draudimo draugijoms priklauso 23,7 proc. rinkos dalis.

1997 m. 15 valstybių narių Europos Sąjungos asociacijose dirbo 6,3 mln. žmo-

nių, o 2005 m. 25 valstybių narių Europos Sąjungoje jos sudarė daugiau nei 4 proc. BVP, joms priklausė 50 proc. visų Europos Sąjungos piliečių. 2000 m. 15 valstybių narių Europos Sąjungoje buvo daugiau nei 75 000 fondų, kurie 25 valstybėse narėse, įskaitant naująsias Vidurio ir Rytų Europos ES nares, nuo 1980 m. smarkiai augo. Šiuo metu 25 valstybių narių Europos Sąjungoje veikia daugiau nei 5 mln. savanorių, dirbančių visą darbo dieną.

Šiuolaikinis socialinės ekonomikos apibrėžimas ir institucijų pripažinimas. Naujausias koncepcinis SE apibrėžimas, kurį pripažįsta SE organizacijos, pateiktas *Socialinės ekonomikos principų chartijoje*, kurią remia Europos nuolatinė kooperatyvų, savidraudos draugijų, asociacijų ir fondų (CEP-CMAF) konferencija. Minėti principai yra šie:

- individo ir socialinių tikslų viršenybė prieš kapitalą;
- savanoriška ir atvira narystė;
- narių dalyvavimas demokratiniame valdyme (netaikoma fondams, nes jie neturi narių);
- narių, vartotojų ir (arba) visuomeninio interesų derinimas;
- solidarumo ir atsakomybės principo gynimas ir taikymas;
- autonominis, nepriklausantis nuo valdžios valdymas;
- pelnas, naudojamas tolydaus organizacijos vystymosi uždaviniams spręsti arba jos narių ar visuomeninio poreikio paslaugoms tenkinti.

SE augimas 1989 m. ***buvo pripažintas*** tiek nacionalinių, tiek Europos politinių ir teisinių sluoksniuose. Europos Komisija paskelbė komunikatą „Verslas socialinės ekonomikos sektoriuje: Europos rinka be sienų“.

Tais pačiais metais Komisija parėmė pirmąją Europos socialinės ekonomikos konferenciją (Paryžiuje) ir XXIII Įmonių politikos, prekybos tinklų, turizmo ir socialinės ekonomikos GD sukūrė Socialinės ekonomikos skyrių.

1990 m., 1992 m., 1993 m. ir 1995 m. Komisija rėmė Europos socialinės ekonomikos konferencijas Romoje, Lisabonoje, Briuselyje ir Sevilijoje. 1997 m. Liuksemburgo aukščiausio lygio susitikime buvo pripažintas socialinės ekonomikos įmonių vaidmuo vietinio vystymosi ir darbo vietų kūrimo srityse ir inicijuota bandomoji programa „Trečioji sistema ir užimtumas“ (*Third System and Employment*), kurioje ***socialinė ekonomika pasirinkta pamatine sritimi***. Nuo 1990 m. Europos Parlamente pradėjo veikti Jungtinė socialinės

ekonomikos grupė. 2006 m. Europos Parlamentas paragino Komisiją skirti deramą dėmesį socialinei ekonomikai ir pateikti komunikatą dėl šio kertinio Europos socialinio modelio akmens.

Socialinės ekonomikos pripažinimas nacionalinių sąskaitų sistemose. Įmonės ir organizacijos, patenkančios į SE sąvoką, nacionalinių sąskaitų sistemose nėra pripažįstamos atskiru instituciniu sektoriumi. Kooperatyvai, savidraudos draugijos, asociacijos ir fondai nacionalinėse sąskaitose yra išsklaidyti, todėl juos sunku įvertinti. Neseniai Europos Komisija parengė *Socialinės ekonomikos įmonių (kooperatyvų ir savidraudos draugijų) palydovinių sąskaitų rengimo vadovą*, kuris sudarys galimybes gauti nuoseklius, tikslius ir patikimus duomenis apie labai svarbią SE sritį, t. y. apie kooperatyvus, savidraudos draugijas ir kitas panašias įmones. Nacionalinių sąskaitų sistemoje, kuri apima realiai veikiančią dviejų sektorių institucinę sistemą, lieka mažai vietos trečiajam sektoriui, kuris nėra nei viešasis, nei kapitalistinis. Tiesa, jis galėtų būti tapatinamas su privačiuoju sektoriumi. Tai paaiškina, kodėl socialinė ekonomika kaip atskiras sektorius instituciškai nematomas šalių finansinėse ataskaitose ir, kaip pripažįstama Komisijos vadove, tai nesuderinama su didėjančia SE priklausančių organizacijų reikšme.

SE apibrėžimas, atitinkantis nacionalinių sąskaitų sistemas. Šiame leidinyje siūlomas šis SE apibrėžimas: *Socialinė ekonomika – tai tokia ekonominė veikla, kurioje dalyvauja juridinį statusą turinčios įmonės ir organizacijos, kurioms būdinga sprendimų autonomija ir narystės laisvė. Šių SE dalyvių tikslas – naudojantis rinka tenkinti savo narių ar bendruomenės poreikius: gaminti prekes, teikti socialines ar draudimo paslaugas, paskirstyti lėšas. Sprendimų priėmimas ir visas pelno arba perteklinių lėšų paskirstymas nariams, turintiems po vieną balsą, nėra tiesiogiai susijęs su jų kapitalo įmokomis ar mokesčiais. Socialinė ekonomika taip pat apima juridinius asmenis, kuriems būdinga sprendimų autonomija ir narystės laisvė, kurie teikia ne rinkos paslaugas namų ūkiams ir kurių perteklinių lėšų, jei tokių yra, negali nusavinti juos įkūrę, kontroliuojantys ar finansuojantys ūkio subjektai.*

Šis apibrėžimas visiškai atitinka koncepcinį SE ribų apibrėžimą, pateiktą CEP-CMAF *Socialinės ekonomikos principų chartijoje*. Nacionalinių sąskaitų požiūriu, jis apima du pagrindinius SE subsektorius:

a) rinkos ir verslo,

b) ne rinkos gamintojų.

SE rinkos arba verslo subsektorius. SE rinkos subsektorių iš esmės sudaro kooperatyvai ir savidraudos draugijos, kooperatyvų, savidraudos draugijų ir kitų SE organizacijų kontroliuojamos verslo grupės, kitos panašios įmonės, kaip antai Ispanijos darbo bendrovės (*sociedades laborales*) ir tam tikros ne pelno institucijos, dirbančios SE įmonėms.

Socialinės ekonomikos ne rinkos subsektorius. Didžiąją šio subsektoriaus dalį sudaro asociacijos ir fondai, nors pasitaiko ir kitokios teisinės formos organizacijų. Jį sudaro visos SE organizacijos, kurios pagal nacionalinių sąskaitų kriterijus laikomos ne rinkos gamintojais, t. y. tos organizacijos, kurios didžiąją savo produkcijos dalį tiekia nemokamai arba tokiomis kainomis, kurios ekonominiu požiūriu yra nereikšmingos.

Šis klasifikavimas labai praverčia rengiant patikimus statistikos duomenis ir analizuojant ekonominę veiklą pagal šiuo metu galiojančias nacionalinių sąskaitų sistemas. Tačiau socialiniu ir ekonominiu požiūriu, abu šie subsektoriai akivaizdžiai artimai susiję, SE būdingi glaudūs rinkos ir ne rinkos sričių ryšiai, kadangi visos SE organizacijos *vykdo veiklą, kurios pagrindinis tikslas – tenkinti žmonių poreikius, o ne atlyginti kapitalistams investuotojams.*

Pagal šį apibrėžimą dviejų ***SE subsektorių bendri ypatumai*** yra šie:

1) jie yra nevyriausybiniai (ne valstybiniai), kitaip tariant, nepriklauso viešajam sektoriui ir nėra jo valdomi;

2) jie yra oficialūs, t. y. paprastai turi tam tikrą teisinį statusą;

3) jie turi sprendimų autonomiją, t. y. jiems suteiktos visos galios pasirinkti valdančiuosius organus ir juos atleisti, kontroliuoti ir organizuoti visą savo veiklą;

4) jie turi narystės laisvę, kitaip tariant, į juos stoti neprivaloma;

5) bet koks pelno ar perteklinių lėšų, jei tokių atsirastų, paskirstymas nariams vartotojams yra proporcingas ne narių sumokėtoms kapitalo įmokoms arba mokesčiams, o jų veiklai šioje organizacijoje arba sandoriams;

6) jie vykdo savarankišką ekonominę veiklą, kurios tikslas – tenkinti asmenų, namų ūkių arba šeimų poreikius; dėl šios priežasties sakoma, kad SE organizacijos – tai *žmonių, o ne kapitalo organizacijos*. Jos dirba su kapitalu, kitais ne piniginiais ištekliais, bet *ne dėl kapitalo*;

7) tai – demokratinės organizacijos. Išskyrus kai kurias savanoriškas organizacijas, teikiančias ne rinkos paslaugas namų ūkiams, SE pirminio lygmens

arba pirmosios pakopos organizacijos sprendimų priėmimo procesuose taiko principą „vienam asmeniui vienas balsas“, ir tai nepriklauso nuo narių sumokėtų kapitalo įmokų ar mokesčių. Kitų lygmenų organizacijos taip pat organizuotos demokratiškai. Tokioje organizacijoje nariams suteikta daugumos arba išimtinė sprendimų priėmimo galios kontrolė.

Kitaip nei nuo ne pelno organizacijų principas, pagal kurį trečiasis sektorius atlieka labdaros ir filantropinį vaidmenį ir rengia vienpusiškas solidarumo iniciatyvas, socialinė ekonomika taip pat skatina verslo iniciatyvas, pasižyminčias visų jų iniciatorių tarpusavio solidarumu, paremtas vertybių sistema, kurioje vyrauja demokratinis sprendimų priėmimas ir individo viršenybė kapitalo atžvilgiu skirstant perteklines lėšas. *SE požiūriu, vargingai gyvenantys žmonės nėra vien pasyvūs socialinės filantropijos naudos gavėjai. Piliečiams ji suteikia aktyvių savo likimo kūrėjų statusą.*

SEMINARO DISKUSIJŲ KLAUSIMAI

1. Socialinės ekonomikos ištakų, apibrėžties ir istorinės raidos įvairovė.
2. Palyginkite socialinės ekonomikos sampratą skirtingose Europos valstybėse.

LITERATŪROS ŠALTINIAI IR SKAITINIAI

1. Defourny J., Develtere P. *Elements for clarifying the debate on the social economy*. European Centre for Workers' Questions. 1997.
2. Molloy A., McFeeley C., Connolly E. *Building a Social Economy for the New Millennium*. London: Guildhall Press. 1999. Chapter 1, chapter 3.

IV. SE NACIONALINIAI MODELIAI

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Visuomenės susidalinimo ribos.. Vyriausybinio sektoriaus veiklos tikslai. Socialinės ekonomikos (NVO) sektoriaus veiklos tikslai. Dviejų sektorių bendros veiklos uždaviniai. Socialinės ekonomikos vystymosi kriterijai. Socialinės ekonomikos dalyviai, institucijos.

TEMOS SANTRAUKA

SE nacionalinės koncepcijos. Socialinė ir ekonominė tikrovė, kurią vadiname „socialine ekonomika", – plačiai paplitusi ir akivaizdžiai plinta visoje Europos Sąjungoje. Tačiau ši sąvoka ir jos mokslinė koncepcija nevienodai suvokiamos visose Europos Sąjungos šalyse, o kai kuriais atvejais skiriasi net ir toje pačioje šalyje; paprastai greta egzistuoja ir kitų terminų bei analogiškų koncepcijų.

Pagal metodiką, kuri taikoma studijoje *Trečiosios sistemos įmonės ir organizacijos. Strateginis iššūkis užimtumui* (CIRIEC 2000), tai tyrimas – kurio tikslas, pirma, įvertinti socialinės ekonomikos pripažinimo lygį visose šalyse trijose svarbiose srityse – viešojo administravimo, akademinėje ir mokslo – ir pačiame socialinės ekonomikos sektoriuje ir, antra, nustatyti ir įvertinti kitas analogiškas koncepcijas.

Remiantis gautais tyrimo rezultatais, Europos valstybes galima suskirstyti į tris grupes pagal SE pripažinimo lygį:

1) *Šalys, kuriose* ***SE koncepcijos pripažinimo lygis didžiausias***:

- Prancūzija,
- Italija,

- Portugalija,
- Ispanija,
- Belgija,
- Airija ir
- Švedija.

Išsiskiria keturios pirmosios šalys (visos jos priklauso Lotynų grupės šalims), ypač Prancūzija, kur ir atsirado ši koncepcija. Prancūzijoje, kaip ir Ispanijoje, SE pripažįstama įstatymiškai.

2) *Šalys, kuriose SE koncepcijos* ***pripažinimo lygis (santykinai) vidutinis*****:**

- Kipras,
- Danija,
- Suomija,
- Graikija,
- Liuksemburgas,
- Latvija,
- Malta,
- Lenkija,
- Jungtinė Karalystė.

Šiose šalyse SE koncepcija egzistuoja kartu su kitomis koncepcijomis: ne pelno sektoriumi, savanorišku sektoriumi ir socialinėmis įmonėmis. Žemas SE koncepcijos pripažinimo lygis Jungtinėje Karalystėje sudaro priešpriešą Vyriausybės socialinių įmonių rėmimo politikai. Lenkijoje tai gana nauja koncepcija, tačiau ji, ypač skatinama Europos Sąjungos struktūruojamojo poveikio, vis plačiau priimama.

3) *Šalys, kuriose SE koncepcijos* ***pripažinimo lygis žemas*** *arba kurios jo nėra pripažinusios*:

- Austrija,
- Čekija,
- Estija,

- Vokietija,
- Vengrija,
- Lietuva,
- Nyderlandai,
- Slovėnija.

Tai daugiausia šalys, įstojusios į Europos Sąjungą paskutiniu plėtros etapu, ir germanų grupės šalys, kur SE koncepcija mažai žinoma arba ja tik pradedama domėtis, o su ja susijusios ne pelno, savanoriško ir nevyriausybinių organizacijų sektorių koncepcijos santykinai vis labiau pripažįstamos.

Be socialinės ekonomikos, ne pelno sektoriaus, socialinių įmonių ir trečiojo sektoriaus koncepcijų, keliose Europos Sąjungos šalyse kartu egzistuoja ir kitos plačiai pripažįstamos sampratos. Jungtinėje Karalystėje, Danijoje, Maltoje ir Slovėnijoje savanoriško sektoriaus ir nevyriausybinių organizacijų sąvokos, glaudžiau susijusios su ne pelno organizacijų idėja, pasirodo, turi platų mokslinį, socialinį ir politinį pripažinimą. Prancūziškai kalbančiose Europos šalyse (Prancūzijoje, Belgijos Valonijos regione ir Liuksemburge) solidarios ekonomikos, socialinės ir solidarios ekonomikos koncepcijos taip pat pripažįstamos, o visuotinės svarbos ekonomikos (*Gemeinwirtschaft*) samprata gerai įsitvirtinusi germaniškose šalyse, pvz., Vokietijoje ir Austrijoje.

Kalbant apie SE institucines formas arba su jomis susijusią sąvoką, kurią kiekviena šalis laiko priimtiniausia, buvo pastebėta, kad įvairiose šalyse jos labai smarkiai skiriasi, tačiau visur egzistuoja bendras tikrų nacionalinių formų branduolys, kurį sudaro kooperatyvai, savidraudos draugijos, asociacijos ir fondai, ekspertų nuomone, jų šalyse priklausantys SE. Kartu su šiais keturiais struktūriniais komponentais minimos ir kitos konkrečios formos, pvz., socialinės įmonės, *misericordias* (Portugalijos labdaros asociacijos), *instituicoes particulares de solidariedade social* (Portugalijos socialinės solidarumo institucijos), plėtros agentūros, bendruomenių fondai, *istituzioni di pubblica assistenza e beneficenza* (Italijos labdaros institucijos), *sociedades laborales* (Ispanijos darbo bendrovės), integracijos įmonės, specialūs įdarbinimo centrai, darbuotojų dalyvaujamos jungtinės organizacijos, savanoriškos organizacijos ir socialinės asociacijos. Kai kuriose šalyse kai kurie SE komponentai plačiąja prasme nėra pripažįstami kaip neatskiriamos šio socialinio sektoriaus dalys; priešingai, jie laikomi išskirtiniais ir su niekuo nesusijusiais. Tokiais laikomi kooperatyvai Vokietijoje, Jungtinėje Karalystėje, Latvijoje ir

ypač Portugalijoje. Savidraudos draugijos (savišalpos draugijos) kai kuriose naujosiose Europos Sąjungos valstybėse narėse nepripažįstamos sudėtine SE dalimi. Tai būtų galima paaiškinti žemu pačios SE koncepcijos pripažinimo lygiu ir tuo, kad šios institucinės formos šiose šalyse neturi teisinio statuso.

SEMINARO DISKUSIJŲ KLAUSIMAI

1. Palyginkite SE modelius skirtingose ES valstybių grupėse.

LITERATŪROS ŠALTINIAI IR SKAITINIAI

1. Van Til, J. *Growing Civil Society: from Nonprofit Sector to Third Space*. Indiana University Press, 2000. P.18–28.
2. Molloy A., McFeeley C., Connolly E. *Building a Social Economy for the New Millennium*. London: Guildhall Press. 1999. Chapter 4.

V. SOCIALINĖS EKONOMIKOS FORMŲ RAIŠKA EUROPOS DARBOTVARKĖJE

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Socialinės ekonomikos pripažinimo Europoje chronologija. Socialinės ekonomikos skyriaus Europos Komisijoje veikla. Prahos konferencija, 2002. Socialinės ekonomikos apibrėžties atnaujinimas. Socialinės ekonomikos funkcijos. Kertinės ES socialinės ekonomikos politikos kryptys. Vietinio lygmens vystymas per socialinę ekonomiką.

TEMOS SANTRAUKA

SE ištakos. Dabartinės socialinės ekonomikos, kaip ir kooperatyvų judėjimo, ištakos glūdi praeityje, socialinės filosofijos koncepcijose, kurios pasirodė XIX a., tačiau išliko iki šiol; žinoma, veikiamos ilgalaikės evoliucijos. Šios koncepcijos remiasi *socializmo*, *liberalizmo* ir *krikščioniškojo solidarumo* idėjomis.

Socialistinės socialinės ekonomikos šaknys. Pirmieji prancūzų „utopiniai socialistai" – Claude Henri de Saint Simon'as ir Charles Fourier'as – kritikavo tuomet kapitalistinę sistemą ir propagavo visiško valstybės sistemos pertvarkymo ir naujų socialinių struktūrų sukūrimo bei naujų darbo santykių idėjas; „naujoji visuomenė" turėjo remtis savanoriškomis produktyviomis asociacijomis, pvz., Fourier'o „falansteriais". Robertas Owen'as, įkvėptas šių idėjų, tikėjo, kad pagrindinis visų socialinių veiksmų tikslas yra sukurti „naują žmogų". Tai įmanoma pasiekti tik visiškai pakeitus socialines ir ekonomines sąlygas, kurios formuoja žmogaus sąmonę. Tokią pertvarką galima įvykdyti tik visiems individams bendradarbiaujant visose ekonominio gyvenimo srityse su savanoriškomis socialinėmis-ekonominėmis asociacijomis, pvz., „Owen'o kaimais" arba kooperatyvų draugijomis. Būtent Oweno idėjos

padėjo pirmosios (ar bent jau manoma, kad pirmosios) kooperatyvų asociacijos, įkurtos Ročdeile, Jungtinėje karalystėje, 1844 m. pagrindus. Utopinių socialistų koncepcijų pasekėjai, vėliau susiję su socialistiniu (galiausiai, komunistiniu) ir darbininkų judėjimu bei marksistinėmis idėjomis, visada tikėjo, kad aukščiausias visų socialinių veiksmų, įskaitant kooperatyvų ir profsąjungų veiklą, tikslas – visos visuomenės transformavimas. Tai reiškė ne individų, o socialinių grupių ir klasių interesų bei poreikių tenkinimą kolektyviniu būdu.

Pagal ***liberalizmo (o vėliau neoliberalizmo) koncepcijas*** visuomenė kaip visuma (ir netgi mažesnės socialinės grupės) neegzistuoja kaip atskira būtybė, o yra tik atskirų individų sambūris, susietas didžiuliu įvairių ryšių ir santykių tinklu. Aukščiausia žmonijos gerovė – visiškas individų autonomiškumas ir jų teisė siekti asmeninių interesų, įskaitant ir praturtėjimą. Kadangi tikra visuomenė neegzistuoja, nėra tokio dalyko kaip „bendra socialinė gerovė" santykiuose tarp individų, o pagrindinį vaidmenį vaidina ekonominė nauda. Natūralu, kad stabilus ekonominis bendradarbiavimas tarp individų bus jiems pelningesnis negu konfliktų kėlimas. Ir tik dėl šios grynai pragmatiškos priežasties (ir ne dėl kokių nors kitų moralinių priežasčių kaip kitų socialinių filosofijų atveju) pateisinamas institucijų, minimizuojančių konfliktus ir padedančių kurti bendradarbiavimo ryšius, steigimas. Tarp tokių institucijų kooperatyvams ir kitoms savanoriškoms asociacijoms tenka svarbus vaidmuo. Vienas kooperatyvų judėjimo pradininkų, Hermanas Schulze-Delitzsch'as, laikėsi tokių koncepcijų. Pirmasis kooperatinis bankas (o vėliau ir kiti kooperatyvų tipai), kurį jis įkūrė Vokietijoje, daugiausia dėmesio skyrė pagalbai ne skurdžiausioms socialinėms grupėms, bet tiems, kurie jau kai ką turi – mažiems ir vidutinio dydžio gamintojams, amatininkams ir vidutiniškai pasiturintiems ūkininkams. Pagal liberalias koncepcijas, padėdami jiems plėtoti individualų verslą, mes prisidėsime prie darbo vietų kūrimo, prie bendros gerovės, ir taip kilstelėsime pačius neturtingiausius. H. Schulze-Delitzsch pasekėjai visada buvo jautrūs jų organizacijų verslo dimensijai, tačiau pabrėžė narių autonomiškumą ir vidinę demokratiją. Todėl liberalios koncepcijos turėtų taip pat būti įtrauktos į šiuolaikinės socialinės ekonomikos šaltinius.

Trečias šaltinis – ***krikščioniškasis solidarumas*** – turi kai kurių bendrų bruožų su abiem pristatytomis doktrinomis. Pagal socialinį Romos katalikų bažnyčios mokymą, kuris išsamiausiai buvo išdėstytas popiežiaus Leono XIII (1891) enciklikoje „Rerum Novarum", žmonių visuomenė yra realiai egzistuo-

janti individų, apimančių fizinius ir dvasinius žmogaus aspektus bei susietų įvairiais natūraliais saitais, bendruomenė (kaip ir socializmo šalininkų atveju). Svarbiausi socialinės struktūros vienetai yra šeimos; pagrindinį vaidmenį socialinėje organizacijoje atlieka darbo pasidalijimas. To galima pasiekti per įvairias „korporacijas", t. y., mažas grupes, paremtas krikščioniškuoju solidarumu ir įgalinančias individų ir šeimų socialinį ir ekonominį įtraukimą į visuomenės daugumą. Kooperatyvai yra viena tokių korporacijų formų. Pirmieji kooperatyvai, paremti šiomis koncepcijomis, buvo įkurti gerokai prieš minėtosios enciklikos publikaciją. Jų įkūrėjas buvo Friedrichas Wilhelmas Raiffeisenas, kuris pirmasis įkūrė kredito ir taupomuosius kooperatyvus, veikusius daugiausia neturtinguose kaimo rajonuose. Kiti Raiffeiseno modelio kooperatyvai taip pat buvo nedideli, įsitvirtinę vietinėse bendruomenėse, paremti stipriais ryšiais tarp narių, bendru pasitikėjimu, savipagalbos idėjomis ir savanorišku darbu bendram labui.

OECD (Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija – Organisation for Economic Cooperation and Development) LEED (Vietinės ekonomikos ir užimtumo plėtros – Local Economic and Employment Development) programa *„nustato, analizuoja ir išplatina naujoviškas idėjas, susijusias su vietos plėtra ir socialine ekonomika"*.

Įkurta 1982 m., LEED daugiausia dėmesio skiria šių tipų veiklai:

– užimtumo politikos decentralizacijai,
– verslui,
– globalizacijai ir vietos valdžiai,
– vietos partnerystėms,
– socialinėms naujovėms.

„Kooperatyvų skatinimo rekomendacija", (Tarptautinė darbo organizacija), priimta 2002 m. birželio 20 d., yra ne tik ***pirmasis visame pasaulyje normatyvinis dokumentas*** apie kooperatyvus ir jų skatinimą. Jis taip pat remiasi socialine ekonomika, nors tiesiogiai jos ir neįvardija. Ketvirtame jo straipsnyje teigiama, kad *„reikia imtis priemonių kooperatyvų potencialui skatinti visose šalyse, nepriklausomai nuo jų išsivystymo lygio, siekiant padėti joms ir jų narystei: (...) sukurti ir išplėsti gyvybingą ir dinamišką išskirtinį ekonomikos sektorių, kuris apimtų kooperatyvus, atsiliepiančius į socialinius ir ekonominius bendruomenės poreikius"*.

Šios tendencijos rodo, nors naudojami ***skirtingi terminai*** („socialinė ekonomika“, „solidarumo ekonomika“, „trečiasis sektorius“, „išskirtinis ekonomikos sektorius“ arba „kooperatyvų, bendrų draugijų ir kitas socialinis ir nevyriausybinis sektorius“) socialinė ekonomika vis labiau atitinka išskirtinę visuomeninės politikos erdvę su savo išskirtinėmis normomis ir standartais. Kaip tai neseniai atsitiko ILO kooperatyvų atveju, socialinės ekonomikos dalyviams vis labiau reikės aktyviai dalyvauti apibrėžiant tas normas ir standartus, kad jų neapibrėžtų išimtinai išoriniai dalyviai.

Per paskutiniuosius 15 metų socialinės ekonomikos sektorius lėtai, tačiau užtikrintai, įžengė į institucionalizacijos ir visuomeninio pripažinimo etapą Europos Sąjungoje. Kai kurios ES šalys narės turi ministrus, tiesiogiai atsakingus už socialinę ekonomiką savo šalyje.

1990 m. Europos Komisija suformulavo savo SE apibrėžimą, 1997 m. Liuksemburgo ES Užimtumo viršūnių susitikimas oficialiai pripažino socialinę ekonomiką.

Socialinės ekonomikos reikšmė vietos ir teritorinei plėtrai. Socialinė ekonomika vaidina esminį vaidmenį vietos lygmeniu. Pagrindinius santykių tarp socialinės ekonomikos ir vietos plėtros bruožus galima apibūdinti tokiomis keturiomis charakteristikomis:

- Kokybiškas užimtumas,
- Įtvirtintas socialinis kapitalas,
- Sustiprėjusi demokratija,
- Vietos valdžios ir socialinės ekonomikos dalyvių partnerystė.

Kokybiškas užimtumas. *Pirma*, kaip verslo įrankis, socialinės įmonės yra pagrindiniai dalyviai, kuriantys kokybišką užimtumą įvairiose srityse: kai kuriais atvejais socialinės įmonės tapo pagrindiniu vietiniu darbdaviu. Tai vyksta dėl dviejų pagrindinių priežasčių. Viena vertus, socialinė ekonomika pagal apibrėžimą yra vietinė ir / arba regioninė įtvirtinta ekonomika (palyginti su pasauline ekonomika). Iš tiesų daugelio socialinių įmonių „produkcija“ būtinai yra vietinė, nes jos kuria vadinamąsias „santykių prekes“. Tai yra tokios prekės, kurias apibūdina tiek gamintojo, tiek produkcijos gavėjo (t. y. kliento) dabartinis egzistavimas.

Antra, daugelis sričių, kuriose veikia socialinės ekonomikos dalyviai, pasižymi darbui imlia schema, taigi sukuriančia daug darbo vietų. Pavyzdžiui,

galima prisiminti kai kuriuos „kooperatyvinių kaimų“ Skandinavijoje arba Airijoje pavyzdžius: beveik visi kaimo gyventojai yra susiję arba įdarbinti viename bendrame kooperatyve. Panašiai galima prisiminti socialinių kooperatyvų konsorciumų Italijoje arba socialinių įmonių Ispanijoje patirtį, kai daugiausia buvo tiekiamos paslaugos žmonėms. Labai dažnai šie socialinės ekonomikos dalyviai gali būti stambūs darbdaviai, turintys daugiau negu po 1000 darbuotojų.

Įtvirtintas socialinis kapitalas. Nors ir svarbus, ekonominis aspektas tikriausiai nėra svarbiausias elementas kalbant apie socialinės ekonomikos vietinę įtaką. Kaip dažnai teigiama, socialinė ekonomika vaidina svarbų vaidmenį tiek kuriant, tiek gerinant vietinį, įtvirtintą, socialinį kapitalą. Šiuo teiginiu paprastai pažymime socialinių santykių bei vietinių solidarumo tinklų visumos tam tikroje teritorijoje vertę. Ši sąvoka gali būti išplėsta, tačiau dabar bus geriau apsistoti ties šiuo glaustu apibrėžimu.

Sustiprėjusi demokratija. Būdama santykių ekonomika, socialinė ekonomika būtinai kuria stiprius saitus tarp įvairių grupių, įsitvirtinusių toje pačioje teritorijoje (paprastai galime sakyti „tarp gamintojų ir gavėjų“, turėdami omeny, kad kai kuriais atvejais šios dvi grupės gali iš dalies sutapti). Būdai, kuriais šie saitai kuriami, ir bendras bendruomenių elgesys kyla iš vidinių socialinių įmonių ypatybių, t. y., vidinės demokratijos. Neabejotina tai, kad socialinių įmonių struktūra sukuria vidinę erdvę demokratijos dalyviams mokyti.

Partnerystė tarp vietos valdžios ir socialinės ekonomikos dalyvių. Ką tik glaustai aptarti aspektai leidžia trumpai pakalbėti apie santykius tarp socialinės ekonomikos ir vietinės valdžios (savivaldybės, apygardos, regioninė ar kitokios vietose išrinktos valdžios). Išsami partnerystės tarp vietinės bei regioninės valdžios ir socialinės ekonomikos analizė pateikta ES Regionų Komiteto dokumente *„Partnerystės tarp vietinės bei regioninės valdžios ir socialinės ekonomikos organizacijų: indėlis į užimtumą, vietinę plėtrą ir socialinį susitelkimą“*. Kelių šalių ir teritorijų patirtis rodo, kad dialogas ir informacijos, konsultacijų, bendrų programų kūrimo ir, kai kuriais atvejais, valdžios pasidalijimo mechanizmų egzistavimas sustiprino tikėjimą atstovaujančia demokratija ir sukūrė priklausymo bendruomenei jausmą.

Taigi, ne taip retai tenka stebėti, kaip miestai stipriai įsipareigoja būti vietos valdžios ir socialinės ekonomikos dalyvių partneriais. Taip pat galime stebėti padidėjusį dalyvavimą vietos rinkimuose.

Todėl galime daryti išvadą, kad stiprus socialinės ekonomikos suteikiamas vietinis ir demokratijos įkvėpimas reiškia papildomą gerovę vietos teritorijoms, kurios turi būti išnaudojamos kurti stabilioms ir ilgalaikėms, demokratinėms, atsakingoms ir skaidrioms partnerystėms.

SEMINARO DISKUSIJŲ KLAUSIMAI

1. Socialinių kooperatyvų istorinė raida.
2. SE veiklos formų ir joje dalyvaujančių institucijų lyginamoji analizė.
3. Pagrindinių socialinės ekonomikos formų raiškos ypatumai pasaulyje ir Lietuvoje.
4. Gerosios SV praktikos pavyzdžiai Baltijos šalyse.
5. Kurių ES valstybių vyriausybių atskiri ministrai ar valdžios institucijos atsakingi už SE.

LITERATŪROS ŠALTINIAI IR SKAITINIAI

1. Praha dossier: padalomoji medžiaga.
2. Laville J. L., et al. *Third System: a European Definition*. EU, 1999: http://www.istr.org/networks/europe/laville.evers.etal.pdf
3. http://www.crida-fr.org/03_actualites/streams/stream%204/2%20-%20ISTR-EMES_paper_Kerlin.rtf
4. Promotion of co-operative societies in Europe: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52004DC0018:EN:HTML

VI. EUROPOS SOCIALINĖS POLITIKOS GAIRĖS: EUROPOS SOCIALINIS MODELIS IR SOCIALINĖ DARBOTVARKĖ

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Strateginis Europos Sąjungos socialinės politikos tikslas. Europos socialinė darbotvarkė. Europos socialinis modelis. Užimtumas: daugiau ir kokybiškesnių darbo vietų. Žinių ekonomika. Socialinė ekonomika Europos plėtros kontekste. Pamatinių vertybių tvirtinimas ir kova su diskriminacija. Socialinės integracijos skatinimas. Socialinė sanglauda.

TEMOS SANTRAUKA

Socialinė ekonomika – socialinės gerovės ramstis. SE koncepcija glaudžiai susijusi su pažangos ir socialinės sanglaudos koncepcijomis. Kooperatyvų, savidraudos draugijų, asociacijų, fondų ir kitų socialinių įstaigų indėlis į Europos visuomenę gerokai pralenkia tą indėlį, kurį tik ekonominiu požiūriu atspindi BVP ir kuris tikrai nėra mažas. Šio socialinio sektoriaus potencialas kurti socialinę pridėtinę vertę yra milžiniškas, kaip ir šio potencialo daugiaspektis ir itin kokybinio pobūdžio realizavimas. Todėl ne visada lengva jį suprasti ir kiekybiškai įvertinti. Iš tiesų šioje srityje ir toliau bandoma nepaisyti vertybių ir gerovės vertinimo metodų.

Daugybė tyrimų parodė, kad SE formuoja erdvę, kuri reguliuoja šią sistemą siekdama labiau subalansuoto socialinio ir ekonominio vystymosi modelio. Toks reguliavimas pasireiškia įvairiais lygmenimis pagal socialinės ir ekonominės veiklos apibrėžimą, paslaugų prieinamumą (geografiniu, socialiniu, finansiniu ir kultūriniu požiūriu), jo gebėjimą suderinti paslaugas su porei-

kiais ir pagal gebėjimą kurti stabilumą itin ciklinės ekonomikos sąlygomis. Taip pat buvo atskleistas SE gebėjimas kurti naujas visuomenės galimybes ir nuostata, kad tai yra socialinis sektorius, pradėjęs tokį plėtros procesą, kuriame žmogui teikiama pirmenybė.

Sritys, kuriose pasiektas aukščiausio lygio mokslinis, socialinis ir politinis sutarimas dėl SE indėlio socialinės pridėtinės vertės požiūriu pripažinimo: *socialinė sanglauda, užimtumas, socialinė ir ekonominė organizacija, demokratijos vystymas, socialinės naujovės ir vietos vystymas.* Tačiau SE taip pat pasižymi reikšmingu indėliu užtikrinti teisingą pajamų ir turto paskirstymą, kurti ir teikti gerovės paslaugas (pvz., socialines, sveikatos priežiūros ir socialinės apsaugos paslaugas), užtikrinti tvarų vystymąsi, daugiau demokratijos ir visuomenės dalyvavimą ir didinti viešosios politikos veiksmingumą.

Socialinė sanglauda. Grįsdama kelią viešosioms priemonėms kovoje su socialine atskirtimi ir jas papildydama, SE pademonstravo gebėjimą dviem būdais didinti socialinę sanglaudą. Pirmiausia ji prisidėjo prie akivaizdžiai nepalankioje padėtyje atsidūrusių žmonių ir nepalankių geografinių regionų socialinės ir darbo integracijos; tai ypač akivaizdžiai pasireiškė asociacijų, fondų, integracinių ir kitų socialinių įmonių, sumažinusių skurdą ir atskirtį, atveju. Antra, dėl SE pakilo visuomenės demokratinės kultūros lygis, padidėjo jos socialinio dalyvavimo laipsnis ir pavyko sudaryti galimybes toms socialinėms grupėms, kurios anksčiau nebūdavo įtraukiamos į ekonominį ir viešosios politikos, kuri formuojama vietiniu ir regioniniu lygmeniu, rengimo bei taikymo procesus, išdėstyti savo nuomonę ir dalyvauti derybose.

Vietinis ir regioninis vystymasis. SE yra ir strateginis vietinio ir regioninio vystymosi variklis. Išties joje pastebimas milžiniškas iš vidaus kylančių plėtros procesų aktyvinimo kaimo vietovėse potencialas, smunkančių pramoninių rajonų atgaivinimo ir nuskurdusių miesto rajonų atkūrimo ir atgaivinimo potencialas, trumpai tariant, iš vidaus kylančio ekonominio vystymosi proceso rėmimo, didelių teritorijų konkurencingumo atkūrimo ir palankių sąlygų jų integracijai nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu užtikrinimo bei didelių teritorinių pusiausvyros sutrikimų sutvarkymo potencialas. Tam tikrus SE ypatumus paryškino dabartinės globalizacijos sąlygos, kai gamybos procesų perkėlimas nuolat kelia iššūkius regionams: autentiška SE kontrolės ir sprendimų priėmimo forma, paremta demokratiniais principais ir piliečių dalyvavimu, pasižymi tendencija laikyti savo rankose savo regiono pilietinės

visuomenės ekonominio proceso vadžias (kitaip nei kapitalo investuotojų atveju), geriau įtvirtinant įmones bendruomenėje ir suteikiant vietiniam regionui didesnę autonomiją, kad jis pats galėtų apibrėžti savo vystymosi modelį.

Inovacijos. Tiesioginis ryšys tarp šio socialinio sektoriaus ir visuomenės suteikia jam ypatingą gebėjimą nustatyti naujus poreikius, nukreipiant juos į viešojo administravimo sektorių ir tradicines pelną gaunančias privačias įmones bei tam tikrais atvejais pateikiant pasiūlymus dėl kūrybiškų, novatoriškų priemonių. Pvz., XIX a. savitarpio pagalbos draugijos ir savišalpos draugijos buvo pirmosios, kurios atsiliepė į naujos pramoninės visuomenės poreikius, apdrausdamos sveikatos riziką, ir jos buvo susijusios su darbo klasės pajamų palaikymu, reikšmingų socialinių ir institucinių naujovių, kurios buvo viešųjų socialinės apsaugos sistemų Europoje pirmtakės, formavimu. Daugybę būdų, kuriais SE organizacijos buvo susietos su šiuo procesu, atspindi socialinės apsaugos modelių įvairovė. Taip pat ir technologinių inovacijų srityje, ypač kuriant SE naujovių sistemą, naujų idėjų ir inovacijų kūrimas ir skleidimas buvo labai sėkmingas.

Užimtumas. Būtent reguliuojant daugybę pusiausvyros sutrikimų darbo rinkoje, SE sukuriama socialinė pridėtinė vertė tampa aiškiai ir akivaizdžiai matoma. Nereikėtų stebėtis tuo, kad Europos valstybių vyriausybėse būtent darbo ir socialinių reikalų ministerijos būna dažniausiai atsakingos už SE augimo skatinimą. Pačioje Europos Sąjungos Lisabonos strategijoje SE pabrėžtinai pripažįstama užimtumo politikos šerdimi. Visų pirma SE prisidėjo kuriant naujas darbo vietas, išsaugant darbo vietas sektoriuose ir įmonėse krizių atvejais ir (arba) gresiant uždarymui, didinant darbo vietų stabilumo lygį, darbo vietas iš šešėlinės ekonomikos pervedant į oficialią ekonomiką, išsaugant įgūdžius (pvz., amatus), tiriant naujas profesijas (pvz., socialinio pedagogo) ir kuriant galimybes darbti ypač nepalankioje padėtyje atsidūrusioms žmonių grupėms, esančioms socialinėje atskirtyje.

Tačiau SE pati savaime nėra panacėja Europai. Pagrindinės specifinės problemos riboja jos potencialą. Rimta makroekonominė problema – perdėtas sektoriaus ir jo iniciatyvų suskaidymas ir jo struktūrinis pasipriešinimas grupių formavimui. Kita didelė problema – SE organizacijų struktūros kitimo tendencija, kai nunyksta jų konkretūs ypatumai ar net virsta tradiciniais pelno siekiančių įmonių ypatumais labiausiai su rinka susijusių SE įmonių atveju arba kai jos tampa valstybinių organų instrumentu ar net nuo jų priklauso-

mos (iš dalies finansiškai), kai jų įprastiniai santykiai susiejami su valdžios institucijomis.

Mikroekonominiu požiūriu, pagrindinės problemos – tai sunkumai, su kuriais susiduria SE įmonės ir organizacijos siekdamos pritraukti kapitalą savo investicijoms ir veiklai finansuoti, taip pat įtampa išlaikant strateginius žmogiškuosius išteklius.

Europos kūrimas. SE istoriškai niekada nebuvo atsieta nuo Europos kūrimo projekto, nuo Romos sutarties, kurioje kooperatyvai aiškiai pripažįstami verslininkystės formomis, nuo Konstitucijos Europai projekto, kuriame minima socialinė rinkos ekonomika. Siekiant Europos Sąjungos „Vakarų" valstybių gerovės ir pažangos lygio, Europos socialiniam ir ekonominiam modeliui būtinas SE indėlis, nes SE įrodė, kad ji gali užimti erdvę, kurioje suderinami ekonominiai ir socialiniai aspektai, kuri yra tarpininkė tarp viešųjų institucijų ir pilietinės visuomenės ir kurioje ištaisomi pliuralistinės visuomenės ir ekonomikos socialiniai ir ekonominiai pusiausvyros sutrikimai. Naujų valstybių narių ekonomika ir visuomenė yra įžengusios į ilgą perėjimo iš komunistinių planavimo sistemų į reguliuojamą rinkos ekonomiką procesą.

„Trečiojo ramsčio" kūrimas yra svarbus naujosioms valstybėms narėms, jei jos siekia vadovautis Europos vystymosi modeliu ir greitai bei deramai integruotis į Europos socialinį modelį.

SEMINARO DISKUSIJŲ KLAUSIMAI

1. Apžvelkite Europos socialinės darbotvarkės naujienas.
2. Aptarkite Europos socialinio modelio veikimą Lietuvos kontekste.

LITERATŪROS ŠALTINIAI IR SKAITINIAI

1. Europos socialinis modelis. Dalijamoji medžiaga.
2. Vietinio užimtumo planas. Dalijamoji medžiaga.

VII. SOCIALINĖ EKONOMINĖ INTEGRACIJA: BENDRASIS APRĖPTIES MEMORANDUMAS; VIETINIO UŽIMTUMO PLANAI

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

BAM. VUP (NAP). Svarbiausi socialinės politikos iššūkiai Lietuvoje. Socialinė ekonomika ir darbo rinka. SE vaidmuo Europos vietinio užimtumo strategijoje. Valstybės valdymas, siekiant efektyvesnio socialinės politikos įgyvendinimo. Pagrindinės vietinio užimtumo programų kryptys. Vietinio lygmens užimtumo planų potencialas. Bendrasis aprėpties memorandumas.

TEMOS SANTRAUKA

Svarbiausi socialinės politikos iššūkiai Lietuvoje. Darbo rinkos modernizavimas ir jos prieinamumo didinimas. Šioje srityje pripažįstamas iššūkis per artimiausius 12–15 metų įveikti neigiamas struktūrinių ūkio reformų bei neigiamo išorės poveikio pasekmes gyventojų užimtumui, priartinti užimtumo lygį prie 70 % ir sumažinti bei išlaikyti stabiliai neaukštą, ne daugiau kaip 6–7 % nedarbo lygį. Šis iššūkis apims veiksmus, nukreiptus toliau išvardintom problemoms spręsti:

– nepakankamai išvystytos gyventojų užimtumo gebėjimų vystymo sistemos;

– lėtai kuriasi darbo vietos, ypač didelio nedarbo vietovėse;

– nepakankamas darbo rinkos lankstumas ir mobilumas;

– nepakankamai išvystyta vyrų ir moterų lygių galimybių politika.

Institucinio aparato ir visų veikėjų gebėjimų kovoti su skurdu ir socialine atskirtimi stiprinimas. Šioje srityje išskiriami tokie iššūkiai: pirma, toliau plėtoti institucinius mechanizmus, skirtus koordinuoti ir derinti visų susijusių sričių (*mainstreaming*) į kovą su skurdu ir socialine atskirtimi nukreiptą politiką; antra, padidinti visų, tiek centrinio, tiek vietinio lygmenų, veikėjų (*actors*) gebėjimus kovoti su skurdu ir socialine atskirtimi bei skatinant socialinę aprėptį plėtoti vietos partnerystę; ir trečia, stiprinti NVO vaidmenį bei skurdą ir socialinę atskirtį išgyvenančiųjų dalyvavimą socialinės aprėpties procese.

Užimtumo galimybių didinimas (Facilitating Participation in Employment). Užimtumo politiką Lietuvoje formuoja iš esmės Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Tačiau per Ekonominės plėtros ir užimtumo komitetą (*Economic Development and Employment Committee*) ji koordinuojama su kitomis susijusiomis ministerijomis (t. y. Švietimo ir mokslo, Ūkio, Finansų).

Pagrindinis ***strateginis politikos dokumentas*** yra Užimtumo didinimo 2001–2004 m. programa. Šis dokumentas jungia įvairių šalies institucijų ekonomikos, darbo, socialinės, švietimo bei kitų veiklos sričių priemones užimtumui didinti.

Aktyvios darbo rinkos politikos plėtrą riboja ir neadekvatus bei nepakankamas jos finansavimas. Darbo rinkos institucijų išlaikymas bei darbo rinkos politikos priemonės finansuojamos iš Užimtumo fondo – Valstybinio socialinio draudimo fondo dalies. Darbo rinkos politika nepakankamai finansuojama iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto, savivaldybės menkiau finansuoja viešuosius darbus. Todėl čia atsiranda niša socialinės ekonomikos plėtrai.

Regioninės ir geografinės nedarbo koncentracijos problemos sprendimas (*Tackling Regional and Geographic Concentrations of Unemployment*). Lietuvoje vykdoma PHARE 2000 Ekonominės ir socialinės sanglaudos programa, už kurios administravimą ir koordinavimą tiksliniuose regionuose atsakinga Vidaus reikalų ministerija (Regioninės politikos departamentas). Priimtas Regioninės plėtros įstatymo pakeitimo įstatymas, kuriame numatyta teikti valstybės pagalbą probleminėms teritorijoms ir regionams, atskiruose sektoriuose susiduriantiems su specifinėmis regioninėmis problemomis. Sprendžiant kaimo problemas žemdirbiams teikiama parama pagal Kaimo rėmimo programoje numatytas kryptis: investicinė parama, tiesioginės ir kompensacinės išmokos, parama nelaimės atveju bei ekologiškos žemės ūkio produkcijos gamintojams,

žemdirbių švietimo ir konsultavimo paslaugos, mokslo tiriamieji darbai. Ministerijos vykdoma žemdirbių mokymo, švietimo ir informavimo programa suteikia galimybę įgyti minimalų profesinį pasirengimą ūkininkauti, gilinti profesines žinias, vykdyti tęstinį žemdirbių mokymą. Minėtomis priemonėmis minimaliai palaikant užimtumą žemės ūkyje bei pajamas, žemdirbiai skatinami ieškoti ir kitų pajamų šaltinių, užsiimti netradicine žemės ūkio, alternatyvia veikla, amatais bei verslais. Žemės ūkio ministerija koordinuoja Nacionalinę žemės ūkio ir kaimo plėtros programą (SAPARD) 2000–2006 m. Programa apima bendrijos teikiamą paramą investicijoms, kompensuojant didžiąją dalį investicinių išlaidų. Didžiausio nedarbo rajonuose įgyvendinami Vietinių užimtumo iniciatyvų projektai, kurių tikslas – suteikti valstybės paramą darbdaviams, kuriantiems naujas darbo vietas. Šių projektų įgyvendinimą vietos lygmeniu administruoja teritorinės darbo biržos.

Socialinės ekonomikos skatinimas. Rengiama Socialinių užimtumo įmonių įstatymo koncepcija, kurioje Lietuvos Vyriausybės ir socialinių partnerių pripažįstama, kad socialinės ekonomikos principų taikymas valstybės socialinėje politikoje ne tik skatintų valstybės socialinės paramos ir paslaugų teikimą perduoti privačiam ir NVO sektoriui, bet taip pat sudarytų sąlygas gyventojų verslumui vystytis, gerintų paslaugų kokybę, sukurtų naujų darbo vietų, įgalintų lanksčiau reaguoti į vietos bendruomenės poreikius. Bendruomenės įkurtos socialinės įmonės orientuojasi ne į pelną, bet į socialines paslaugas, todėl jos gali pradėti veiklą ten, kur verslo požiūriu neegzistuoja rinka ir vartojimas, tačiau jų veikla bei sukurtos darbo vietos gali paskatinti atsirasti tiek rinką, tiek vartojimą. Rengiamas Socialinių užimtumo įmonių įstatymo projektas. Numatoma, kad socialinės įmonės statusą galėtų įgyti bet kuri keliamus reikalavimus atitinkanti Lietuvos įmonė ar viešoji įstaiga. Vienas iš reikalavimų turėtų būti, kad joje dirbtų ne mažiau kaip 30 proc. asmenų iš tam tikrų socialiai remtinų grupių: neįgaliųjų, žmonių, kuriems iki pensijos liko ne daugiau kaip penkeri metai, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, besigydančių nuo priklausomybės ligų ir pan. Valstybės paramos formos bus diferencijuojamos pagal įmonių tipus bei juose dirbančių asmenų kontingentą.

Kol kas Lietuvoje sukurtas teisinis socialinių užimtumo įmonių pagrindas sudaro daugiau keblumų nei aiškumo, kaip reikia pradėti ir vystyti socialinį verslą.

Visų svarbių organų mobilizavimas kovai su skurdu ir socialine atskirtimi. Rengiant valstybinės reikšmės dokumentus (Bendrojo programavimo doku-

mentą, Nacionalinės plėtros planą ir pan.) ir programas formuojamos darbo grupės, kurias sudaro įvairių sričių ir įvairių grandžių valdžios institucijų atstovai. Taip pat įtraukiami nepriklausomi ekspertai (mokslininkai), NVO atstovai ir socialiniai partneriai. Centrinės valdžios institucijoms rengiant su socialine atskirtimi susijusius dokumentus, savivaldybėms atstovauja Savivaldybių asociacija. Ji koordinuoja savivaldybių veiklai ir jų interesams atstovauja valstybės valdžios ir valdymo institucijose.

Rengiant Bendrą socialinės aprėpties memorandumą (BAM) buvo sudaryta Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos koordinuojama darbo grupė. Ši tarpinstitucinė grupė koordinuoja Nacionalinio veiksmų plano parengimą.

2002 m. pabaigoje pasirašyti susitarimai tarp Jungtinių Tautų Vystymo programos (toliau – JTVP, *UNDP* – ang.) ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei tarp JTVP ir Nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centro (toliau – NIPC) dėl projekto „Nevyriausybinių organizacijų gebėjimų stiprinimas siekiant sumažinti skurdą Lietuvoje“ įgyvendinimo.

Vietinės užimtumo plėtros Lietuvoje iššūkiai

Lietuvoje egzistuoja pastebimi regioniniai skirtumai. Augimas susitelkęs pagrindiniuose miestuose kitų rajonų sąskaita, sąlygoja didžiulę pajamų nelygybę.

Gerovės atotrūkis tarp miesto ir kaimo didėja, ypač atokiuose pasienio rajonuose. Rajonų savivaldybėse paprastai pastebimas didelis ir ilgalaikis nedarbas, žemos kvalifikacijos darbo jėga, mažėjantis gyventojų skaičius, senstantys gyventojai, prasta gyvenamoji aplinka, netolygi socialinė infrastruktūra, aukštas socialinės atskirties lygis ir nedidelė gyventojų mobilumo veikla. Situaciją apsunkina migracija iš šių vietovių. Tokios vietovės ne tokios patrauklios investicijoms, kurios yra augimo esmė.

Išlieka investavimo į žinias ir naujoves bei palankesnės aplinkos verslui sukūrimo poreikis. Beveik 14 proc., palyginti su 5,1 proc. ES vidurkiu (2005 m.), dirbančių įmonių pragyvenimo šaltinis yra ūkininkavimas, miškininkystė ir žuvininkystė (pirminis sektorius). Todėl artimiausiu metu darbo praradimas kaimo vietovėse gali būti dar labiau pastebimas. Nors smulkių ir vidutinių įmonių – ypač visai mažų – daugėja, jų kiekis mažesnis nei ES vidurkis. Dauguma tokių įmonių susibūrusios didėjančiuose centruose – 2004 m. beveik 55 proc. jų įsikūrė Vilniaus ir Kauno apskrityse.

Pagrindiniai Vietinio užimtumo plano dalyviai nacionaliniu, regioniniu ir vietiniu lygiu

Centrinė valdžia. Nustatant VUP veikimo sferą Lietuvoje, gali būti įtraukiamos kelios centrinės valdžios institucijos:

- *Finansų ministerija*, kuri koordinuoja biudžeto planavimą, įgyvendinimą ir atsiskaitymą;
- *Socialinės apsaugos ir darbo ministerija*, kuri atsako už užimtumo politiką ir prižiūri Lietuvos darbo biržą bei Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybą;
- *Vidaus reikalų ministerija*, kuri vadovauja koordinuojant administracinių gebėjimų ugdymo priemones, numatytas 2007–2013 m. programavimo laikotarpiui;
- *Švietimo ir mokslo ministerija*, kuri atsako už visų lygių švietimą ir mokymąsi visą gyvenimą;
- *Žemės ūkio ministerija*, kuri vadovauja Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategijai bei remia vietinę plėtrą per „Leader“ programos ašį;
- *Ūkio ministerija*, kuri atsako už vietinės ekonomikos plėtrą, įmonių plėtrą bei naujoves.
- Dar viena valstybės institucija, kuri, matyt, vaidins vietinių užimtumo partneryščių nario vaidmenį VUP – tai Lietuvos *smulkiojo ir vidutinio verslo plėtros agentūra* su savo 42 informacijos centrų tinklu.
- *Regiono plėtros taryba (RPT).* Kiekvienoje iš 10 apskričių (Alytaus, Kauno, Klaipėdos, Marijampolės, Panevėžio, Šiaulių, Tauragės, Telšių, Utenos ir Vilniaus) įkurtos regiono plėtros tarybos. RPT atstovauja valdžios institucijoms apskričių lygmeniu ir jas sudaro kiekvienos apskrities savivaldybės atstovas bei apskrities viršininkas. Numatoma, kad regiono plėtros tarybos suburs visas atsakingas, atitinkamu lygmeniu plėtroje dalyvaujančias institucijas ir vietinės savivaldos atstovus bei socialinius partnerius. Tarybos dalyvaus parenkant ir įgyvendinant projektus. Jei per ateinančius kelerius metus bus skatinamos „iš apačios į viršų“ vietinės partnerystės iniciatyvos, jų rezultatai šiame vaidmenyje bus ypač svarbūs.

Vietinė valdžia (savivaldybės). Lietuvos 60 vietinių renkamų savivaldybių vaidina svarbų vaidmenį plėtojant VUP. ES finansavimo dėka daugelis savival-

dybių administracijų turi galimybes siekti įgyti naujų įgūdžių ir kompetencijų, formuoti naujas struktūras, leidžiančias lanksčiau dirbti įveikiant institucines ribas ir panaudoti geresnius strateginio planavimo gebėjimus. Vietinės valdžios institucijos turi visus reikalingus būdus ir priemones plėtoti geresnę konsultavimo, dalyvavimo, atviresnių ir sąveikių santykių su vietinėmis pilietinės visuomenės organizacijomis, socialiniais partneriais ir darbdaviais praktiką.

Žemesnės pakopos savivaldos – seniūnijos – tampa vis svarbesnės skatinant vietinę iniciatyvą.

Apibrėžiant vietinės savivaldos ir vietinės plėtros politiką, *Lietuvos savivaldybių asociacija* yra pagrindinis dialogo su centrinėmis valdžios institucijomis dalyvis. Asociacija vis labiau įsitraukia į vietinės plėtros procesą ir yra susipažinusi su naujais vietinių partneryščių, įkurtų per „Leader" ir EQUAL plėtros partnerystes, vaidmenimis. Kai kurie asociacijos nariai galės tiesiogiai išbandyti darbą vietinėse partnerystėse ir taps svarbiais, platesniam politikos kontekstui įtaką darančiais dalyviais.

Savivaldybių mokymo centrai Lietuvoje gali būti kitas šaltinis, kurį pasitelkus būtų daromas poveikis vietos ir nacionalinės valdžios institucijoms, kad šios pripažintų vietinio dalyvavimo pridedamąją vertę.

Socialiniai partneriai, verslas ir jam atstovaujančios institucijos

Socialiniai partneriai – tai kita svarbi „institucija" plėtojant platesnę VUP sistemą. Socialinės partnerystės struktūros Lietuvoje yra labiau įsitvirtinusios nacionaliniu, bet ne vietiniu lygmeniu. Lietuvos Respublikos *trišalė taryba* rūpinasi gamybinių santykių reguliavimu, vietose įsteigtos teritorinės trišalės tarybos atitinkamai – vietiniais darbo santykių klausimais. Nors toks bendradarbiavimas Lietuvoje yra gana naujas reiškinys, jis gali išaugti į platesnę partneryščių veiklą.

Norint gerai parengti strategijas, būtina žinoti vietinės ekonomikos poreikius ir besikuriantį konkurencinį kontekstą. Įrodyta: kai vietiniai verslo interesai įtraukiami į bendrą vietinį dialogą, kuriame visi dalyviai gerbia kitų pozicijas, partnerystė gali įgyti socialinės ekonomikos elementų.

Lietuvos atveju svarbiausi įtakingi verslo bendruomenės dalyviai būtų *Lietuvos pramonininkų konfederacija* (LPK) ir *Lietuvos verslo darbdavių konfederacija* (LVDK) – abu trišalės tarybos nariai. Kitas svarbus dalyvis, darantis

poveikį verslo bendruomenei, – *Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmų asociacija* ir jos rūmų tinklas visoje šalyje. Daug asociacijos narių dalyvauja vietinėje plėtroje pasitelkdami „Leader“ priemonę.

Pilietinės visuomenės organizacijos

Pastarųjų metų patirtis rodo, kad pilietinės visuomenės organizacijos vis labiau įsitraukia į vietinę plėtrą, kai tik politinė ir administracinė sistema joms tai leidžia. Lietuvoje konsultacijų dėl 2007–2013 metų ES struktūrinės paramos panaudojimo strategijos dėka ir dėl augančio dalyvavimo įgyvendinant ES programas ir projektus pilietinės visuomenės organizacijos tampa pagrindine politikos proceso suinteresuota šalimi.

Regionų ir savivaldybių bendruomenių atsiradimas pastaraisiais metais tapo spaudimo dėl didesnio vietinio dalyvavimo sprendimų priėmimo procese didinimo pagrindu. Pavyzdžiui, Žemės ūkio ministerija planuoja įtraukti nevyriausybines organizacijas į visų kaimo plėtros suinteresuotųjų šalių tinklą

SEMINARO DISKUSIJŲ KLAUSIMAI

1. Bendrasis aprėpties memorandumas.
2. Socialinės ekonomikos vaidmuo socialinės atskirties ir skurdo mažinimo procese.
3. Vietinio užimtumo planų įgyvendinimas Lietuvoje.

LITERATŪROS ŠALTINIAI IR SKAITINIAI

1. Pierson J. *Tackling Social Exclusion.* Routledge, 2002.
2. Westlund H. „Social Economy and Employment – the Case of Sweden.“ In *Review of Social Economy*, Vol. LXI, No. 2, June 2003. Routledge.
3. CIRIEC. The enterprises and organizations of the third system: a strategic challenge for employment.
4. Bendrasis aprėpties memorandumas.
5. Vietinio užimtumo strategijų plėtros Lietuvoje praktinis vadovas (2009), EK.

VIII. SOCIALINĖS EKONOMIKOS GEROSIOS PRAKTIKOS APŽVALGA

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Sėkmingos veiklos kriterijai. Ekonominės sėkmės matai. Socialinės sėkmės matai. Istoriniai kooperatyvinės veiklos Europoje bruožai. Europos socialinių kooperatyvų sektoriaus potencialas.

TEMOS SANTRAUKA

Sėkmingos veiklos kriterijai. Siekiant papildyti makroekonominius duomenis, Europos SE dinamiškumas ir socialinis-ekonominis turtingumas taip pat suvokiamas pasiremiant konkrečiais atvejais, rodančiais priemonių, kurias SE siūlo daugybei Europos visuomenės poreikių ir lūkesčių tenkinti, pliuralizmą, atskleidžiančiais šių organizacijų įgyjamų formų turtingumą ir aiškiai parodančiais, kad nepaisant konkrečios dinamikos įvairovės galima nustatyti bendrą nuostatą: jų priklausymą socialiniam ir ekonominiam sektoriui, užimant vietą tarp tradicinės privačiosios kapitalistinės ekonomikos ir viešosios ekonomikos.

Kooperacija Lietuvoje. Lietuvai įstojus į ES, atsivėrė didelės galimybės įgyvendinti kaimo plėtros uždavinius – garantuojant integruotą kaimo vietovių plėtrą, kurti konkurencingą žemės ir maisto ūkį. Vienas šių tikslų kūrimo įrankių yra kooperacija, kuriai Lietuvos 2007–2013 m. kaimo plėtros programoje (KPP) skiriamas nemenkas dėmesys.

Per 2006 metus šalyje įkurtos 22 naujos kooperatinės bendrovės (kooperatyvai), susijusios su žemės ir maisto ūkio sektoriumi. Labai svarbu, kad šie nauji kooperatyvai užpildė tas šalies teritorijas ir veiklos nišas, kuriose iki šiol kooperacijos nebuvo.

Iki 2007 m. pradžios šalyje registruota daugiau negu 400 žemės ir maisto ūkio sektoriaus kooperatyvų. Iš jų sėkmingai veikia daugiau kaip 220. Pastarieji kooperatyvai jungia daugiau kaip 10 tūkst. žemės ūkio produkcijos gamintojų.

ŽŪM duomenimis, apie 50 proc. šalyje veikiančių kooperatyvų teikia žemės ūkio paslaugas, apie 20 proc. užsiima žemės ūkio produkcijos pardavimu, apie 15 proc. vykdo žemės ūkio gamybinę veiklą, apie 10 proc. užsiima žemės ūkio produkcijos perdirbimu ir apie 5 proc. – kita veikla.

Šalyje besidarbuojantys kooperatyvai aktyviai domisi 2007–2013 m. Kaimo plėtros programos (KPP) finansinės paramos priemonėmis – jų nariai dalyvauja visuose paramos teikimo projektų svarstymuose, pasitarimuose.

Kooperacijos plėtra šalies žemės ūkyje įrodo, kad tai sudėtingas ilgalaikis socialinis procesas. Jam skatinti reikalingos koordinuotos įvairių institucijų pastangos, teisinė, ekonominė-finansinė, organizacinė, metodinė ir kita pagalba.

Įmonių ir organizacijų pavyzdžiai socialinėje ekonomikoje. Jei Lietuvos socialinėje ekonomikoje galima išskirti dvi stipriausias SE formas – kooperatyvus ir kredito unijas, tai visoje Europoje rasime plačią gamą pačių įvairiausių socialinės ekonomikos veiklos rūšių. Čia pateikiami atvejai rodo SE praktikos Europoje įvairovę:

– *Cooperativa Sociale Prospettiva*: nepalankiausiose sąlygose atsidūrusių asmenų integravimas į darbo rinką gaminant meninės keramikos dirbinius (www.prospettivacoop.it);

– *Cheque Dejeuner* kooperatyvas: reikalingų darbo vietų kūrimas (www.cheque-dejeuner.com);

– *Irizar* grupė: antrasis pagal dydį Europoje prabangių autobusų gamintojas (www.irizar.com);

– *Multipharma* – stambus farmacijos kooperatyvas (www.multipharma.be);

– *Lietuvos kredito unijos* – finansinio integravimo organizacija (www.lku.lt);

– „*Dairygold*" *žemės ūkio kooperatyvų draugija*: parama ūkininkams (www.dairygold.ie);

– *Anecoop*: ūkininkų kooperatinė grupė, derinanti vietinę ir žemės ūkio plėtrą su technologinėmis inovacijomis (www.anecoop.com);

– *Estijos kooperatinio būsto asociacijų sąjunga*; per 100 000 žmonių gyvena kooperatiniame būste (www.ekyl.ee);

– *COFAC* – didžiausias Portugalijos universitetų kooperatyvas, kuriantis žinių ir žmogiškąjį kapitalą (www.ulusofona.pt);

– *Cooperacion y Desarrollo de Bonares*: vietos lygmens viešojo ir privačiojo sektoriaus bendradarbiavimas ir plėtra (www.bonares.es);

– *Kipro jūros tarnybų kooperatinė draugija (COMARINE)*(www.comarine.com.cy);

– *Consorzio Beni Culturali Italia*: pirmoji paslauga kultūrai – kurti kultūrą (www.consorziobeniculturali.it);

– *Statybos draugija „Britannia"*: antroji pagal dydį statybos draugija Jungtinėje Karalystėje (www.britannia.co.uk);

– *Vzajemna* – sveikatos ir medicinos išlaidų draudimas (www.vzajemna.si);

– *MACIF* – didžiausia Prancūzijos savidraudos draugija (www.macif.fr);

– *Tapiola* grupė – draudimas, bankininkystė, taupymas ir investicijos (www.tapiola.fi);

– *Sveikatos priežiūros draugija „Benenden"* (www.benenden-healthcare.org.uk);

– *Shelter* – stambi labdaros organizacija benamiams (www.england.shelter.org.uk);

– *Alte Feuerwache Kn* – savivaldos principu veikiantis socialinis ir kultūros centras (www.altefeuerwachekoeln.de);

– *Artisans du Monde* – pirmoji sąžiningos prekybos su trečiuoju pasauliu asociacija (www.artisansdumonde.org);

– *Motivacio* – neįgaliųjų socialinės integracijos fondas (www.motivacio.hu);

– *Fondazione Cariplo*: ištekliai, skirti padėti pilietinėms ir socialinėms įstaigoms teikti geresnes paslaugas bendruomenei (www.fondazionecariplo.it);

– *Trangsviksbolaget AB* – bendruomenės verslas šiaurinėje Švedijoje (www.trangsviken.se);

– ONCE – Ispanijos aklųjų organizacija, integruojanti neįgalius žmones į darbo rinką ir teikianti socialines paslaugas (www.once.es);

– Savitarpio pagalbos asociacija *Flandria* – galimybė naudotis papildomomis sveikatos paslaugomis (www.flandria.pl).

SEMINARO DISKUSIJŲ KLAUSIMAI

1. Aptarkite pateiktus SE veiklos pavyzdžius. Dalijamoji medžiaga.

LITERATŪROS ŠALTINIAI IR SKAITINIAI

1. Laurelii E. *Social work cooperatives – a part of the cooperative movement and the social economy*. National institute for working life, 2003.
2. Satre Ahlander A.-M. *The social economy: new cooperatives and public sector*. Annals for public and cooperative economics. 72: 3. 2001. P. 413–433.

IX. VIETINĖ STRATEGINĖ PARTNERYSTĖ

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Vietinė strateginė partnerystė. Vietinių (kaimo) bendruomenių socialinis ekonominis vystymasis. Vietos veiklos grupės. „Leader plius“ programos. Socialinis verslas. Bendruomeninis verslas. Bendruomeninė įmonė. Mikroįmonės. Savitarpio paramos organizacijos. Bendruomeninio pasitikėjimo organizacijos (*Development trust*). Pajėgumų telkimas. Socialiai atskirtų bendruomenės narių integracija. Bendruomenės regeneracija. Sėkmingo bendruomeninio verslo faktoriai. Savarankiškos bendruomenės.

TEMOS SANTRAUKA

Vietos veiklos grupės. VVG – savanoriška, bent tris sektorius jungiančių privačių, visuomeninių, valstybinių ir vietos valdžios organizacijų asociacija, turinti aiškiai apibrėžtą atstovaujamą teritoriją, organizacinę struktūrą. Ekonominiu ir fiziniu (geografiniu) atžvilgiu VVG atstovauja vientisai teritorijai. VVG atstovaujama teritorija gali apimti vieną arba kelias savivaldybes ar kelių savivaldybių teritorijų dalį. VVG valdymo organas – valdyba, turinti sprendimų priėmimo teisę ir atstovaujanti įvairių VVG teritorijos gyventojų interesams: ne mažiau kaip 50 proc. VVG valdybos sudaro kaimo bendruomenių, socialinių ir kitų partnerių, jų asociacijų atstovai, iki 25 proc. – verslo atstovai, iki 25 proc. – vietos valdžios atstovai. VVG valdybą turi sudaryti įvairaus amžiaus (bent vienas asmuo iki 25 m. amžiaus) ir abiejų lyčių nariai (40: 60, t.y. mažiausiai 40 proc. nesvarbu kurios lyties atstovų). ***VVG veikla.*** VVG tikslas – efektyviai pasinaudoti ES skiriama parama, siekiant sustiprinti atstovaujamos teritorijos kaimo vietovių plėtrą. Šiam tikslui pasiekti VVG rengia ir administruoja vietos plėtros strategiją, kuri įgyvendinama per vietos projektus, dalyvauja sprendimų priėmimo pro-

cesuose, bendradarbiauja su socialiniais-ekonominiais partneriais, užmezga tarpteritorinius ir tarptautinius kontaktus bendradarbiavimui, kurio pridėtinė vertė yra labai didelė, dalyvauja įvairiuose mokymuose, teikia konsultacijas.

VVG Lietuvoje. VVG Lietuvoje aktyviai pradėjo kurtis nuo 2004 m. Šiuo metu Lietuvoje įregistruotos 51 VVG. 2007–2013 m. LEADER metodas iš bandomojo išaugs į visuotinį metodą. Jis bus taikomas visoje Lietuvos teritorijoje, o VVG skatinamos toliau plėstis ir kurtis.

2007–2013 m. ES valstybėms suteikta teisė pačioms pasirinkti kaimo plėtros priemones, pagal kurias būtų įgyvendinamas ***LEADER metodas***. Lietuva pasirinko LEADER metodą taikyti įgyvendinant Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 m. programos trečiosios krypties „Gyvenimo kokybė kaime ir kaimo ekonomikos įvairinimas" priemones – „Perėjimas prie ne žemės ūkio veiklos", „Parama verslo kūrimui ir plėtrai", „Kaimo turizmo veiklos skatinimas", „Kaimo atnaujinimas ir plėtra". VVG vietos plėtros strategijose gali numatyti kitas priemones, kuriose siekiama 3 krypties tikslų – gerinti gyvenimo kokybę ir didinti gyventojų užimtumą kaimo vietovėse.

Vietos plėtros strategijomis turės būti siekiama gerinti gyvenimo kokybę kaimo vietovėse gerinimo ir įvairinti kaimo ekonomiką, bus remiami projektai, susiję su perėjimu prie ne žemės ūkio veiklos, verslo kūrimu ir plėtra (mikroįmonės), kaimo turizmo veiklos skatinimu, amatų plėtra, kaimo atnaujinimu.

SEMINARO DISKUSIJŲ KLAUSIMAI

1. Socialinės ekonomikos formų plėtra miesto ir kaimo bendruomenėse.
2. ES užimtumo politika vietiniu lygmeniu.
3. Vietinių užimtumo iniciatyvų įgyvendinimo galimybės.
4. Bendruomenės poreikiai ir jų tenkinimas pasitelkiant vietinius išteklius.

LITERATŪROS ŠALTINIAI IR SKAITINIAI

1. Bendruomenių tinklapis: www.bendruomenes.lt
2. Satre Ahlander A.-M. *The Social Economy – a Lever for Local Economic Development?*

3. Howkins J. *The Creative Economy,* Penguin Press, 2002.
4. *Social inclusion: Local partnerships with civil society*. In http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2003/77/en/1/ef0377en.pdf (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2003)
5. Knox C. *Partnerships*. 2002: http://www.rpani.gov.uk/partnerships.pdf

X. Į SOCIALINĘ EKONOMIKĄ NUKREIPTA NACIONALINIO IR ES LYGMENS VIEŠOJI POLITIKA

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Viešoji politika. Nacionalinio lygmens politika. ES lygmens politika. SE būdingos politikos priemonės.

TEMOS SANTRAUKA

Europos Sąjungos valstybių į socialinę ekonomiką nukreipta viešoji politika. Paskutinįjį šimtmečio ketvirtį Europos Sąjungoje buvo daugybė nacionalinių ir regioninių vyriausybių, įgyvendinusių viešąją politiką su aiškiomis nuorodomis į visą socialinę ekonomiką arba į jos komponentus.

Apskritai jos suformavo ***sektorių politikos sritis***, kuriose buvo aiškios, nors fragmentiškos ir padrikos nuorodos į socialinę ekonomiką sudarančias institucines formas. Tai aktyvi užimtumo politika, apimanti darbuotojų kooperatyvus ir integracijos įmones, socialinių paslaugų politika, kurioje pagrindinį vaidmenį vaidino asociacijos, fondai ir kitos ne pelno organizacijos, žemės ūkio ir kaimo plėtros politika, kurioje dalyvavo žemės ūkio kooperatyvai, nuorodos į taupymo savidraudos draugijas socialinės apsaugos sistemų pagrindu.

Vėliau neįprastiniu būdu atsirado ***SE būdingos politikos priemonės***, vienos sutelktos į rinkoje veikiančias įmones, o kitos – nukreiptos į ne pelno organizacijas, tačiau retai apimančios tiek viena, tiek kita. Tačiau šių politikos priemonių sklaida Europos Sąjungos valstybėse buvo nevienalytė tiek savo mastu, tiek turiniu.

Daugelio ES valstybių vyriausybėse įsteigti aukšto lygio organai, turintys aiškią, pripažintą atsakomybę už reikalus, susijusius su SE. O būtent:

– Belgijos valstybės sekretorius tvaraus vystymosi ir socialinės ekonomikos klausimais,

– Ispanijos darbo ministerijos ir keleto regioninių vyriausybių Socialinės ekonomikos direktoratas,

– Prancūzijos vyriausybės ministerijų delegacija inovacijų, socialinių eksperimentų ir socialinės ekonomikos klausimais,

– Socialinės ekonomikos skyrius – FAS Airijoje,

– Ekonominio vystymo ministerijos Kooperatinių organizacijų generalinis direktoratas ir Socialiai atsakingų ne pelno organizacijų agentūra Italijoje,

– Maltos vyriausybės Šeimos ir socialinio solidarumo ministerijos NVO ryšių skyrius,

– Instituto *António Sérgio do Sector Cooperativo* (INSCOOP) Portugalijoje,

– Ministrų kabineto Socialinių įstaigų skyrius bei Iždo labdaros ir trečiojo sektoriaus finansavimo skyrius Jungtinėje Karalystėje.

Politikos priemonės, kurios iš tikrųjų buvo įgyvendintos SE paskatinti, yra įvairių tipų. Pagal jų taikomus instrumentus jas galima būtų skirstyti į:

– institucinės politikos priemones,

– sklaidos, mokymo ir mokslinių tyrimų politikos priemones,

– finansinės politikos priemones,

– paramos politikos priemones su tikromis paslaugomis ir paklausos politikos priemones.

Į Europos Sąjungos lygmens socialinę ekonomiką nukreipta viešoji politika. Per pastaruosius tris dešimtmečius ES valdžios institucijų skiriamas dėmesys SE visą laiką augo, nors ir netolygiai ir įvairiose institucijose skirtingai. SE vaidmens reikšmė Europos socialiniame ir ekonominiame vystymosi srityje laipsniškai įgijo pripažinimą ir ji kartu tapo Europos socialinio modelio kertiniu akmeniu. Ilgas kelias į institucinį SE pripažinimą ir specialių Europos politikos priemonių struktūrizavimą prasidėjo devintajame dešimtmetyje.

Aukščiausias taškas buvo pasiektas 1989 m. priėmus Komisijos ir Tarybos

komunikatą „Dėl socialinės ekonomikos sektoriaus įmonių: Europos rinka be sienų“, kuriame siūloma sukurti statutų pavidalo Europos teisinę bazę kooperatyvams, asociacijoms ir savidraudos draugijoms, ir Europos Komisijos XXIII generaliniame direktorate įkūrus Socialinės ekonomikos skyrių. Svarbiomis SE lyderėmis buvo ir kitos dvi institucijos:

– Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas (EESRK) – Europos Sąjungos konsultacinis organas. Jo III grupėje yra SE atstovų, kurie sukūrė „Socialinės ekonomikos kategoriją“. EESRK itin aktyviai dirbo pastaraisiais metais ir pateikė keletą nuomonių.

– Europos Parlamentas. Jis pirmiausia 1990 m. įsteigė Europos Parlamento Jungtinę socialinės ekonomikos grupę.

– Kooperatyvų, savidraudos draugijų, asociacijų ir fondų konsultacinis komitetas (CCCMAF). Jis buvo įsteigtas 1998 m. teikti rekomendacijas įvairiais klausimais, susijusiais su SE rėmimu Europos Sąjungos lygmeniu. Šis komitetas buvo panaikintas 2000 m. restruktūrizavus Komisiją, tačiau pačių šio sektoriaus organizacijų – Nuolatinės Europos kooperatyvų, savidraudos draugijų, asociacijų ir fondų konferencijos (CEP-CMAF) – iniciatyva buvo nedelsiant atgaivintas kaip Europos platforma, kurios paskirtis – atlikti Europos institucijų socialinio partnerio funkciją.

SEMINARO DISKUSIJŲ KLAUSIMAI

1. Aptarkite skirtingų ES valstybių viešosios politikos priemones, nukreiptas į socialinės ekonomikos stiprinimą.
2. Kokias galite išskirti Lietuvos viešosios politikos priemones, skatinančias vystyti SE formas?

LITERATŪROS ŠALTINIAI IR SKAITINIAI

2. ES socialinės ekonomikos tinklalapis: http://www.socialeconomy.eu.org/?lang=en
3. Dalijamoji medžiaga.

XI. SOCIALINIS DIALOGAS

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Socialinio dialogo atsiradimo sąlygos. Socialinio dialogo formos. Valstybės vaidmuo socialiniame dialoge. Profsąjungos Europoje. Socialinė partnerystė. Socialinių partnerių vaidmens įvairiuose lygiuose stiprinimas. Trišalės partnerystės veikimo principas.

TEMOS SANTRAUKA

Socialinis dialogas. Darbo sąlygų gerinimo priemonė ir siekiamybė. Dialogo sąlygos. Valstybės vaidmuo socialiniame dialoge. Socialinio dialogo formos. SD įvairovė skirtingose šalyse.

Darbo sąlygų gerinimo priemonė ir siekiamybė. Lygios galimybės moterims ir vyrams. Bendrų interesų informacijos sklaida. Dialogo dalyviai. Pagrindinis tikslas.

Dialogo sąlygos. Stiprios ir nepriklausomos dalyvių organizacijos. Politinė valia ir įsitraukimas. Pagrindinių laisvo asocijavimosi teisių pripažinimas ir gerbimas. Tinkama institucinė parama.

Valstybės vaidmuo socialiniame dialoge. Teisinė ir institucinė parama efektyviai dialogo dalyvių veiklai. Socialinio dialogo formos. Dalijimasis informacija. Konsultacijos, susitarimai. Kolektyvinės sutarties klausimai.

SD įvairovė skirtingose šalyse. Skirtingas šalių socialinio dialogo schemas (modelius) galima lyginti tokiais aspektais: dialogo partnerius jungiantys veiksniai, teisės ir laisvės, vietinis principas.

Socialinė partnerystė Europoje. Terminai. Pagrindiniai pasiekimai. SP esmė. Istorinės gairės. Kertiniai įvykiai.

Europos socialinis dialogas (ESD) – inovacijų ir permainų varomoji jėga:

- ESD kaip raktas geresniam valstybių valdymui (konsultacinė socialinių partnerių parama; aiškesnė ESD apibrėžtis; socialinių partnerių vaidmens stiprinimas; Europos lygmuo; nacionalinis lygmuo; vietinis lygmuo; įmonės lygmuo).
- ESD kaip ekonominės ir socialinės modernizacijos variklis (trišalio susitarimo organizavimas; socialinių partnerių įtraukimas į Lisabonos strategijos aspektų įgyvendinimą; SD vaidmens stiprinimas: derybų tvarkos ir funkcijų įtvirtinimas, šakinis socialinis dialogas, tarpšakinis dialogas).

ESD ir Europos plėtra – iššūkis ES (SD ir jo dalyvių pozicijų sustiprinimas; SD vaidmens prieš stojimą į ES vystymas; prisijungimas prie ESD dalyvių).

- Tarptautinė ESD dimensija (dvišaliai ir regioniniai ryšiai: Euro-Viduržemio partnerystė, partnerystė su Lotynų Amerika, su JAV, su Japonija, ryšiai su Afrikos, Karibų ir Ramiojo vandenyno šalimis; daugiašaliai ryšiai: daugiašalės derybos per Pasaulio prekybos organizaciją (WTO); Ryšiai su TDO (ILO)).

SEMINARO DISKUSIJŲ KLAUSIMAI

1. Socialinio dialogo dimensijos: Europos, nacionalinė, regioninė, vietinė.

LITERATŪROS ŠALTINIAI IR SKAITINIAI:

1. *The sectoral social dialogue in Europe*: http://www.ilo.org/public/english/dialogue/
2. *European social partnership models*: http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/25954/0028681.pdf

XII. TEISĖKŪRA EUROPOS SĄJUNGOS SE SUBJEKTAMS

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Socialinės ekonomikos problema. SE teisinis pripažinimas. SE taikomos politikos priemonės. SE institucionalizacija. SE įstatymai. Europos kooperatinės bendrovės statutas.

TEMOS SANTRAUKA

Įgyvendindamos priemones ES institucijos nuolat susiduria su ***dvejopa socialinės ekonomikos problema***: jos silpnas teisinis pagrindas ir nepakankamas koncepcinis apibrėžimas, kuriame bandoma išsiversti be aiškių nuorodų į pagrindinius Europos Sąjungos dokumentus (Romos ir Mastrichto sutartis) ir kuris (jei toks iš viso yra) grindžiamas ne tiek vykdoma veikla ir gausybe įvairių sąvokų (Trečioji sistema, pilietinė visuomenė ir t. t.), kiek teisine forma, o tai apsunkina bendrą sutarimą dėl vartotino pavadinimo.

SE teisinio pripažinimo ir matomumo požiūriu reikėtų paminėti Europos konferencijų organizavimą, EESRK nuomonių ir Europos Parlamento Jungtinės socialinės ekonomikos grupės iniciatyvų ir nuomonių patvirtinimą, taip pat Europos kooperatinės bendrovės statuto patvirtinimą.

Taikomų ***politikos priemonių pagrindiniai tikslai***, su kuriais siejama SE, yra *užimtumas*, *socialinės paslaugos* ir *socialinė sanglauda*, taigi šie tikslai, pralenkdami kitus, užima dvi pagrindines viešosios politikos eilutes: 1) socialinė ir darbo integracija, socialinė politika; 2) vietinio vystymosi ir darbo vietų kūrimo politika.

ES institucijų suinteresuotumas į šiuos tikslus įtraukti SE – tai pagrindinis pasiekimas, nors jis iš tiesų atskleidžia siaurą SE potencialo ir tų ypatybių, kurias ji galėtų sukurti Europos ekonomikoje ir visuomenėje, suvokimą.

Socialinės ekonomikos sektorių teisėkūros ir politikos prasme plačiai pripažįsta įvairių ES valstybių institucijos. Šią sistemą apibūdinančiomis norminėmis nuostatomis nustatomi trys šio sektoriaus pripažinimo tipai:

1) kitokios šių organizacijų tapatybės, kuriai būtinas specialus požiūris, aiškus valdžios institucijų pripažinimas. Šiuo požiūriu įstatymo tikslas – suteikti joms privataus subjekto statusą;

2) šių organizacijų galių ir laisvės veikti bet kuriame ekonominės ir socialinės veiklos sektoriuje pripažinimas;

3) SE kaip veikėjo (pašnekovo) vaidmens įvairių viešosios politikos priemonių rengimo ir taikymo procese pripažinimas, laikant SE formas ir institucijas bendrų sprendimų priėmimo ir politikos priemonių bendro vykdymo subjektu.

Europoje įvairioms SE formoms šiose trijose srityse ne visada suteikiamas deramas ***institucionalizacijos*** lygis. Kalbant apie pirmąjį pripažinimo tipą, ne visos SE formos vienodai pripažįstamos įvairių Europos Sąjungos valstybių teisinėse sistemose. Kooperatyvų, kurie aiškiai pripažįstami Romos sutarties 48 straipsnyje, taip pat įvairių valstybių narių, pvz., Graikijos, Italijos, Portugalijos ir Ispanijos konstitucijose kaip specifinis įmonės tipas, atveju, nors yra jų reguliavimo sistema, kurios pagrindu jie gali veikti ir kuri užtikrina narių ir trečiųjų šalių teises, ne visada yra konkretus nacionalinis įstatymas, reglamentuojantis visų kooperatyvų veiklą. Iš tiesų tokiose šalyse kaip Danija, Čekija ar Jungtinė Karalystė trūksta bendrųjų kooperatyvų įstatymų, nors jose yra tam tikri konkrečių tipų kooperatyvams skirti įstatymai, pvz., būsto kooperatyvams Danijoje, kredito kooperatyvams arba kredito unijoms Jungtinėje Karalystėje ir Čekijoje. Visiškai kitokia padėtis kitose šalyse, pvz., Ispanijoje, Italijoje ar Prancūzijoje, kurios kenčia nuo šios srities teisėkūros infliacijos, kai veikia įvairūs įstatymai pagal kooperatyvų tipus ir valdymo lygį (nacionalinį arba regioninį).

Europoje galima būtų išskirti tris šalių grupes pagal teisinio statuso skirtumus:

1) pirmosios grupės šalyse yra speciali teisėkūra SE formoms,

2) antrosios grupės šalyse yra tam tikros įstatyminės nuostatos, apimančios SE organizacijas, kurios išsibarsčiusios įvairiuose įstatymuose,

3) trečiosios grupės šalyse nėra jokių teisinių nuostatų, reglamentuojančių kokias nors SE formas.

Teisės aktų stygius gali sukelti rimtų sunkumų, susijusių su grupių, norinčių įsteigti SE organizacijas, teisine padėtimi: teisinė sistema gali tapti stabdžiu visuotinai diegiant naujas formas, kai esamų formų neįmanoma pritaikyti naujiems poreikiams.

Šiuo požiūriu naujų teisės aktų, per pastaruosius kelerius metus atsiradusių įvairiose šalyse, kaip antai specialūs socialinių įmonių įstatymai (2003 m. įstatymas Suomijoje, 2004 m. įstatymas Lietuvoje ir Įstatymas 118/2005 Italijoje), socialinių kooperatyvų įstatymai (2006 m. įstatymai Lenkijoje ir Portugalijoje) ir socialinių paslaugų ne pelno organizacijų įstatymai (Dekretas 460/1997 Italijoje) arba esamų įstatymų modifikacijos, kurių tikslas – atspindėti naujas formas (pvz., kolektyvinio intereso kooperatinės bendrovės, sukurtos Prancūzijoje 2001 m., arba socialinės iniciatyvos kooperatyvai, kurie per pastaruosius kelerius metus atsirado įvairiuose Ispanijos kooperatyvų įstatymuose), paskirtis – sukurti dirvą besiformuojančiai „naujai socialinei ekonomikai“. Itin svarbūs naujausi teisės aktai, per pastaruosius keletą metų išleisti keliose naujose Europos Sąjungos valstybėse narėse.

Naujasis Europos lygmeniu priimtas ***Europos kooperatinės bendrovės statutas*** jau sudaro palankias sąlygas šiai SE formai, ne tik gerinant tarptautinę veiklą vykdančių Europos kooperatyvų galimybes, bet svarbiausia – vystant šį sektorių šalyse, kurios neturi savojo statuto, pvz., Jungtinėje Karalystėje, arba tais atvejais, kai šių teisinių formų socialinis prestižas nepaliaujamai mažėjo, nes jos buvo laikomos senojo režimo liekana, kaip, tarkim, naujosiose Vidurio ir Rytų Europos valstybėse narėse (pvz., Lietuvoje).

Analogiškai, pasiūlymų dėl Europos savidraudos draugijų statuto ir dėl Europos asociacijų pašalinimas iš Europos Komisijos darbotvarkės kelerius pastaruosius metus buvo rimtas žingsnis atgal sudarant geresnes galimybes plačiai diegti SE formas šiame žemyne.

Daugumoje Europos Sąjungos Vakarų valstybių keturioms pagrindinėms SE teisinėms formoms taikomas tam tikras specialus mokesčių režimas. Tokių specialių fiskalinių priemonių teikiama nauda yra didesnė asociacijų ir fondų atveju, motyvuojant jų ne pelno prigimtimi ir jų išteklių bei perteklinių lėšų

paskirstymo būdu, kurie suteikia pirmenybę socialinės ir (arba) visuotinės svarbos veiklai. Tokią teisėkūrą pastaraisiais metais sustiprino daugelis šalių, pvz.:

– Ispanijos aktas 43/2002, kuriuo buvo priimta NPO mokesčių sistema,

– Italijos aktas 460/1997 dėl ONLUS dėl ne pelno organizacijų socialinių paslaugų,

– Vokietijos „Socialinis įstatymas“ (*Sozialgesetzbuch*), reglamentuojantis ne pelno organizacijas.

Kalbant apie kooperatyvus, daugelis šalių, turinčių specialią mokesčių sistemą, netaiko jos visiems kooperatyvams. Pvz., Airijoje ji taikoma tik kredito unijoms, o Graikijoje – tik žemės ūkio kooperatyvams.

Institucinėje sistemoje taip pat apibrėžiamos SE leistinos veiklos ribos įvairiuose socialinės ir ekonominės veiklos sektoriuose. Nors SE formų teisinėse nuostatose pripažįstama jų teisė laisvai veikti rinkoje kaip bet kuriam kitam privačiam subjektui, sektoriaus reglamentuose gali būti numatomos kliūtys jiems patekti į tam tikras veiklos sritis ir laisvai jose vystytis.

Savidraudos draugijų atveju būtų galima išskirti tris ekonominių sektorių vykdomo vystymo modelius:

1) yra šalių, kuriose savidraudos draugijos gali veikti daugybėje sričių, kaip antai Jungtinėje Karalystėje, dalyvaudamos įvairiausioje veikloje, pradedant vandens tiekimu ir baigiant sportu;

2) kitoje grupėje šalių veiklos sritis apsiriboja tam tikrais sektoriais, pvz., sveikatos priežiūros arba sveikatos ir saugos draudimo;

3) paskutinėje grupėje šios formos nėra. Be to, tais atvejais, kai sektoriaus taisyklės neleidžia padalyti rizikos, draudimo kooperatyvai ir draudimo draugijos negali būti steigiamos. Ši padėtis yra panaši ir kitų ekonomikos sektorių kooperatyvų atveju.

SEMINARO DISKUSIJŲ KLAUSIMAI

1. Skirtingos teisinio socialinės ekonomikos formų reglamentavimo aktualijos ir įvairių šalių praktikos.
2. Lietuvos socialinės ekonomikos formų reglamentavimo teisinė bazė.

LITERATŪROS ŠALTINIAI IR SKAITINIAI

1. *Socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties tendencijos Europoje*: http://www.peer-review-social-inclusion.eu/peer-reviews/2008/the-social-economy-from-the-perspective-of-active-inclusion/short-report-be08
2. *Socialinės ekonomikos reglamentavimo iššūkiai*: http://www.europolitique.info/xg/europolitique/social/partenaires/228263?isPortalAccessed=true

XIII. TENDENCIJOS IR IŠŠŪKIAI

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Koncepcinis identifikavimas. Socialinės ekonomikos mastai. Europos Komisijos Socialinės ekonomikos įmonių palydovinių sąskaitų rengimo vadovas. SE federacijų tarpusavio koordinavimas.

TEMOS SANTRAUKA

Reikalingas koncepcinis SE identifikavimas. Iššūkis, kurio SE turi neatidėliotinai imtis – padaryti galą savo instituciniam nematomumui. Šis nematomumas paaiškinamas ne tik tuo, kad SE savo prigimtimi yra besiformuojantis naujas ekonominės sistemos sektorius, bet ir tuo, kad trūksta koncepcinio jos tapatybės apibrėžimo, t. y. aiškaus, tikslaus SE sudarančių įvairių tipų įmonių ir organizacijų ypatumų ir konkrečių savybių, kurios leidžia jas atskirti nuo kitų, apibrėžimo.

Šiuo atžvilgiu pastaraisiais metais buvo pastebimas laipsniško SE tapatybės koncepcinio apibrėžimo procesas, į kurį per jiems atstovaujančias organizacijas buvo įtraukiami tiek patys veikėjai, tiek mokslinės ir politinės institucijos. Šiame diskurse pateikiama SE koncepcija, sukurta naudojant *Europos Komisijos Socialinės ekonomikos įmonių apskaitos sistemų rengimo vadove* pateiktus kriterijus; ši koncepcija atitinka naujausioje ekonominėje literatūroje ir pačių SE organizacijų suformuluotus apibrėžimus.

Teisinis SE tapatybės apibrėžimas ir jo pripažinimas nacionalinėse sąskaitose

SE koncepcinis tapatybės apibrėžimas sudarys galimybes spręsti SE identifikavimo problemą ES ir ES valstybių narių teisinėse sistemose. Nors kai ku-

rios Europos šalys ir pati ES pripažįsta pačią SE daugelyje teisės aktų kartu su kai kuriomis jos sudedamosiomis dalimis, reikalinga pažanga įstatymiškai apibrėžiant SE apimamą sritį ir reikalavimus, kuriuos turi tenkinti jos komponentai, siekiant išvengti jos ypatumų nunykimo ir socialinio naudingumo praradimo. Turi būti priimtas teisinis SE statusas ir nustatyti veiksmingi teisiniai patekimo į šį sektorių trukdžiai, kad ne SE organizacijos negalėtų pasinaudoti organizacijos teisinės formos ekonomijos arba SE skatinančios viešosios politikos teikiama nauda.

Socialinės ekonomikos mastai. Socialinės ekonomikos sektoriuje tiesiogiai sukuriama daugiau nei 11 mln. darbo vietų, sudarančių 6 proc. viso ES užimtumo lygio. Tačiau to nesimato nacionalinėse sąskaitose. Tai lemia kitą didelį iššūkį. Dabartinės nacionalinės apskaitos taisyklės, kurios buvo parengtos mišrių ekonomikos sistemų klestėjimo laikotarpiu, nepripažįsta SE diferencijuotame instituciniame sektoriuje, apsunkindamos reguliarių, tikslių ir patikimų ekonominės statistikos duomenų apie jai priklausančius subjektus rengimą. Tarptautiniu požiūriu įvairialypiai kriterijai, naudojami rengiant statistikos duomenis, neleidžia atlikti lyginamosios analizės ir mažina autoritetą principų, kuriais atkreipiamas dėmesys į akivaizdų SE indėlį įgyvendinant pagrindinius ekonominės politikos tikslus.

Neseniai parengtas ***Europos Komisijos Socialinės ekonomikos įmonių palydovinių sąskaitų rengimo vadovas*** – tai svarbus žingsnis į SE vienos dalies pripažinimą nacionalinių sąskaitų sistemose. Vadove pateikiama metodika, pagal kurią visoje ES galima parengti patikimus, suderintus statistikos duomenis Nacionalinių sąskaitų sistemoje (NSS 1995 m.) penkioms pagrindinėms SE įmonių grupėms:

a) kooperatyvams,

b) savidraudos draugijoms,

c) SE įmonių grupėms,

d) kitoms analogiškoms SE įmonėms,

e) ne pelno institucijoms, dirbančioms SE įmonėms.

Europoje SE susiduria su dvigubu iššūkiu šioje srityje: *pirma*, SE atstovaujančioms organizacijoms reikia, kad jų balsas būtų išgirstas Europos Komisijoje ir visose valstybėse narėse, norint užtikrinti, kad vadove pateikti pasiūlymai būtų įgyvendinti. Joms konkrečiai reikia, kad visose valstybėse narėse vadove

nustatytų apibrėžimo kriterijų pagrindu būtų įkurtas *Socialinės ekonomikos įmonių statistikos registras*, kad galima būtų sudaryti palydovines sąskaitas, apimančias šiuose registruose esančias įmones. *Antra*, joms reikia, kad būtų skatinamos iniciatyvos, kurios sudarytų galimybes parengti patikimus, suderintus statistikos duomenis dideliame SE segmente, kurio neapima Europos Komisijos vadovas. Šį segmentą daugiausia sudaro asociacijos ir fondai, kuriuos apima Jungtinių Tautų *Nacionalinių sąskaitų sistemos ne pelno institucijų vadovas*. Šis vadovas apima daug ne pelno organizacijų, kurios nepriklauso SE, tačiau galima būtų atskirti ne pelno organizacijų, atitinkančių SE tapatybės kriterijus, kaip apibrėžta šiame pranešime, statistikos duomenis nuo ne pelno sektoriaus statistikos, parengtos pagal NPI vadovą.

SE federacijų tarpusavio koordinavimas. Kadangi SE yra pliuralistinė ir turi daug formų, jai reikalingos stiprios organizacijos, kurios atstovautų įvairioms ją sudarančių įmonių ir organizacijų grupėms. Tačiau joms visoms būdinga bendra tapatybė ir bendras pagrindinis interesas, jungiantis visą SE, perša mintį, kad reikalinga ir patartina visomis jėgomis imtis procesų užtikrinti visos SE asociacinį koordinavimą tiek kiekvienu atskiru nacionaliniu lygmeniu, tiek tarpnacionaliniu lygmeniu visoje Europoje. Kuo matomesnis ir galingesnis SE perduodamas kolektyvinis įvaizdis, tuo didesnės veiksmingų priemonių ir vystymosi galimybės kiekvienai subjektų grupei, sudarančiai šį sektorių.

SE ir socialinis dialogas. Pasiekti, kad SE būtų pripažįstamas specialiu socialinio dialogo dalyviu – itin didelis iššūkis. SE tapo pagrindine pilietinės visuomenės institucija, kuri labai prisideda prie jos asociacinės struktūros organizavimo ir dalyvaujamosios demokratijos vystymo. Nepaisant to, SE – tai galingas ekonominis ir socialinis subjektas, pasižymintis specifinėmis savybėmis, nepriklausančiomis klasikinei darbdavių ir darbuotojų schemai bei reikalaujančiomis, kad SE būtų aiškiai pripažįstama socialiniu partneriu.

XX amžiaus antroje pusėje, klestint mišrioms ekonomikos sistemoms, pagrindiniai derybų partneriai dėl viešosios politikos (visų pirma pajamų politikos), buvo vyriausybės, darbdavių organizacijos ir profesinės sąjungos. Tačiau šiomis dienomis ekonomika tapo labiau pliuralistinė, o tai reikalauja, kad socialiniame dialoge tiesiogiai dalyvautų visi su ja susiję sektoriai: darbdavių federacijos, profesinės sąjungos, vyriausybės ir ta didelė socialinių ir ekonominių subjektų, verslininkų ir darbdavių grupė, sudaranti naująją SE ir vaidinanti vis ryškesnį vaidmenį išsivysčiusiame pasaulyje.

SE ir viešoji politika. Daugiau nei du dešimtmečius Europos institucijos (Par-

lamentas, Komisija bei Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas) yra pripažinusios SE gebėjimą ištaisyti didelius socialinius ir ekonominius pusiausvyros sutrikimus ir padėti įgyvendinti įvairius visuotinės svarbos tikslus. Neseniai Europos Parlamentas apibūdino SE kaip Europos socialinio modelio pagrindinį ramstį ir kertinį akmenį. Todėl valstybės narės ir Europos Komisija turi dar labiau nei anksčiau prisiimti konkrečius įsipareigojimus, siekdamos paversti SE ne tik veiksmingu instrumentu įgyvendinant konkrečius viešosios politikos visuotinės svarbos tikslus, tačiau taip pat ir vidinį tikslą (t. y. kooperatyvizmą, savitarpiškumą, asociacionizmą ir pilietinės visuomenės visuotinės svarbos iniciatyvas), kuris yra savarankiškas tikslas, būtinas išvystytos visuomenės konsolidavimui ir su Europos socialiniu modeliu susijusioms vertėms.

SE atstovaujančios organizacijos turi atlikti svarbų vaidmenį – pateikti iniciatyvas ir pasiūlymus ES institucijoms, politinėms partijoms, profesinėms sąjungoms, universitetams ir kitoms pilietinei visuomenei atstovaujančioms organizacijoms.

Švietimo sistemos, mokslinių tyrimų ir keitimosi informacija tinklai, universitetai ir socialinė ekonomika. Europos Sąjungos švietimo sistemų paskirtis – atlikti svarbią funkciją kuriant verslininkystės kultūrą ir demokratizuojant ekonomiką, įgyvendinant mokymo projektus, skatinančius verslininkystės iniciatyvas, kurių pagrindą sudaro SE apibūdinančios vertės. Kad SE įmonės kurtų naujus produktus ir naujoviškus procesus, būtina, kad šios įmonės išplėstų bendradarbiavimo su universitetų centrais, kuriuose kuriamos ir perduodamos žinios, iniciatyvas. Šiuos centrus jungiantys mokslinių tyrimų ir keitimosi informacija tinklai ir SE specialistai prisidės, kaip jie ir daro pastaruoju metu, prie darbo plečiant SE reikalingą žinių bazę ir skleidžiant informaciją visoje Europoje.

SEMINARO DISKUSIJŲ KLAUSIMAI

1. SE vaidmuo stiprinant demokratijos ir pilietinės visuomenės plėtrą.

LITERATŪROS ŠALTINIAI IR SKAITINIAI

1. *Europos Sąjungos socialinės ekonomikos tinklapis*: http://www.socialeconomy.eu.org/?lang=en

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Chaves R., Monzon J. L. *The Social Economy in European Union*. Report to The European Economic and Social Committee, CIRIEC, 2007.
2. *Europos sąjungos socialinė ekonomika*. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui skirto pranešimo santrauka. CIRIEC, 2007. ISBN 978-92-830-0866-8.
3. Putnam R. *Kad demokratija veiktų*. Margi raštai, 2001.
4. Kučikas A. *Savivaldybių ir nevyriausybinių organizacijų partnerystė*. NIPC, 2001.
5. Defourny J., Develtere P. *Elements for clarifying the debate on the social economy*. European Centre for Workers' Questions. 1997.
6. Field J. *European Dimensions: Education, Training and the European Union.* Jessica Kingsley, 1998.
7. Grootaert C., Van Bastelaer T. *Understanding and measuring social capital: a multidisciplinary tool for practitioners.* World Bank, Washington, 2002.
8. Howkins J. *The Creative Economy.* Penguin Press, 2002.
9. McKnight J. *The Careless Society: Community and its Counterfeits.* Basic books, Harper Collins pub., 1995.
10. Laville J. L., et al. *Third System: A European Definition.* EU, 1999.
11. Pierson J. *Tackling Social Exclusion.* Routledge, 2002.
12. Sassen S. *Cities in a World Economy.* 2nd ed. Pine Forge Press, 2000.
13. Satre Ahlander A.-M. *The Social Economy – a Lever for Local Economic Development?*
14. Smith S. R., Lipsky M. *Nonprofits for Hire: the Welfare State in the Age of Contracting.* Cambridge: Harvard Un-ty Press, 1998.
15. Van Til J. *Growing Civil Society: From Nonprofit Sector to Third Space.* Indiana University Press, 2000.
16. Westlund H. „Social Economy and Employment – the Case of Sweden." In *Review of Social Economy*, Vol. LXI, No. 2, June 2003. Routledge.
17. CIRIEC (2000): *The Enterprises and Organizations of the Third System: A strategic challenge for employment*.
18. Evers A. & Laville J. L. (eds.). *The third sector in Europe*. Edward Elgar, Cheltenham, 2004.
19. Borzaga C. & Spear, R. (eds.). *Trends and challenges for co-operatives and*

social enterprises in developed and transition countries. Edizioni 31, Trento, 2004.
20. Birkhoelzer K., Lorenz G. et al. *The Employment Potential of Social Enterprises in 6 EU Member States*, Technologie-Netzwerk Berlin, 1999.
21. Salamon, L. M. & Anheier, H. K. *Defining the nonprofit sector — a cross-national analysis*. Institute for Policy Studies, The Johns Hopkins University, 1997.
22. Spear R., Defourny J., Favreau L. & Laville J. L. (eds.). *Tackling Social Exclusion in Europe. The Contribution of Social Economy*. Ashgate, Aldershot, 2001.
23. Atkinson T., Cantillon B., Marlier E., Nolan B. *Social Indicators. The EU and Social Inclusion*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
24. Dromantienė L. Europos socialinio modelio problema integracijos procese // *Socialinis darbas*. ISSN 16-48-47-89 LTU. 2004, Nr. 3(1), p. 14–23.
25. Dromantienė L. Užimtumo politika – socialinis garantas Europos Sąjungoje // *Socialinis darbas*. ISSN 16-48-47-89 LTU. 2002, Nr. 1, p. 117–126.
26. Maniokas K. *Europos Sąjungos plėtra ir europeizacija. Vidurio ir Rytų Europos valstybių įsijungimas į Europos Sąjungą*. Vilnius: Eugrimas, 2003.
27. Nakrošis V. *Europos Sąjungos regioninė politika ir struktūrinių fondų valdymas*. Vilnius: Eugrimas, 2003.
28. Stankūnienė V., Eidukienė V., Gruževskis B., Jančaitytė R., Mikalauskaitė A., Paluckienė J. *Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2001.

SUTRUMPINIMAI

INTERREG	–	ES finansinės paramos instrumentas
PEACE	–	ES finansinės paramos instrumentas
NPO	–	ne pelno organizacija (*NPI: non-profit institution*)
NVO	–	nevyriausybinė organizacija
SE	–	socialinė ekonomika
ES	–	Europos Sąjunga
EESRK	–	Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas
NSS	–	nacionalinių sąskaitų sistema
EUS	–	Europos užimtumo strategija
UG	–	Užimtumo politikos gairės
ESF	–	Europos socialinis fondas
VUP	–	Vietiniai užimtumo didinimo veiksmų planai
LDB	–	Lietuvos darbo birža
NAP	–	Nacionalinis užimtumo didinimo veiksmų planas
ESM	–	Europos socialinis modelis
GD	–	generalinis direktoratas
TS	–	trečiasis sektorius
CEP-CMAF	–	Europos nuolatinė kooperatyvų, savidraudos draugijų, asociacijų ir fondų konferencija
TDO	–	Tarptautinė darbo organizacija (*ILO: International labour organization*)

Socialinė ekonomika ir pilietinė visuomenė. Metodinė priemonė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2009.

ISSN 978-9955-12-495-5

SOCIALINĖ EKONOMIKA IR PILIETINĖ VISUOMENĖ

Metodinė priemonė

Maketuotoja Rasa Švobaitė

2009 06 08. 4,25 leidyb. apsk. l. (68 p.)

Išleido: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas. SL 1557